

**“HEYDƏR ƏLİYEVİN
DİL SİYASƏTİ VƏ ANA DİLİNİN
MÜASİR PROBLEMLƏRİ” MÖVZUSUNDA
RESPUBLİKA ELMİ KONFRANSININ**

MATERİALLARI

BAKI - 2023

HEYDƏR ƏLİYEV - 100

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu
Elmi Şurasının ..... 2023-cü il tarixli iclasının ....protokoluna
əsasən çapa təqdim olunmuşdur

Elmi redaktor:

Nadir MƏMMƏDLİ
filologiya elmləri doktoru, professor

Rəyçilər:

Baba Məhərrəmli
Xədicə Heydərova

Tərtibçilər:

Könül Mirzəyeva,
SəmənNaz Zalova

KONFRANSIN FƏXRİ HEYƏTİ:

<i>AMEA-nın prezidenti,</i> <i>akademik</i>	İsa Həbibbəyli
<i>AMEA-nın vitse-prezidenti,</i> <i>akademik</i>	Gövhər Baxşəliyeva
<i>professor</i>	Nadir Məmmədli
<i>akademik</i>	Nizami Cəfərov
<i>akademik</i>	Kamal Abdullayev
<i>akademik</i>	Rəfael Hüseynov
<i>akademik</i>	Teymur Kərimli
<i>akademik</i>	Muxtar İmanov
<i>professor</i>	Mahirə Hüseynova
<i>professor</i>	Məmməd Əliyev

TƏŞKİLAT KOMİTƏSİ:

Sədr:	Nadir Məmmədli, <i>professor</i>
Sədr müavinləri:	Baba Məhərrəmli, <i>dosent</i> Aynel Məşədiyeva, <i>dosent</i> Könül Mirzəyeva

TƏŞKİLAT KOMİTƏSİNİN ÜZVLƏRİ:

İsmayıl Məmmədli	<i>filologiya elmləri doktoru, professor</i>
Sayalı Sadiqova	<i>filologiya elmləri doktoru, professor</i>
İsmayıl Kazımov	<i>filologiya elmləri doktoru, professor</i>
Məsud Mahmudov	<i>filologiya elmləri doktoru, professor</i>
İlham Tahirov	<i>filologiya elmləri doktoru, professor</i>
İlhami Cəfərsoy	<i>filologiya elmləri doktoru</i>
Mayıl Əsgərov	<i>filologiya elmləri doktoru</i>
Nərgiz Hacıyeva	<i>filologiya elmləri doktoru</i>
İdris Abbasov	<i>filologiya elmləri doktoru</i>
Aysel Qəribli	<i>filologiya elmləri doktoru</i>
Kifayət İmamquliyeva	<i>filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent</i>
Xədicə Heydərova	<i>filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent</i>
Elçin İsmayılov	<i>filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent</i>
Teyyub Quliyev	<i>filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent</i>
Qətibə Mahmudova	<i>filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent</i>
Nəzakət Qaziyeva	<i>filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent</i>

Konfransın mətbuat katibi:	<i>Təranə Şükürlü,</i> <i>filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent</i>

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ NİTQ MƏDƏNİYYƏTİ

Nadir Məmmədli*

HEYDƏR ƏLİYEVİN NİTQINDƏ TƏKRARLAR

XÜLASƏ

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, təkrarlar, sintaktik konstruksiyalar, tabesiz mürəkkəb cümlə, ritmik reduplikasiya.*

Məqalə Azərbaycan siyasi natiqlik tarixində təkrarların parlaq nümunələrini yaradan Ümummilli Lider Heydər Əliyevin müxtəlif diskursiv xüsusiyyətləri mətnlərin mahiyyətini və rolunu müəyyənləşdirməyə həsr edilmişdir. Burada həm ifadə, həm də mətn səviyyəsində təkrarların məcmusuna, manipulyativ təsir vasitələrinə, sintaktik konstruksiyalarda ritminin vurğulanmasına diqqət yetirilir.

H.Əliyevin nitqində daha çox üzvlənməyən təkrarlar işləkdir, onlarda qətilik və qeyri-müəyyənlik anlayışı qabarıq tərzdə nəzərə çarpır, ümumi fikir şəraitə uyğun müvazi tərkiblərdə qarşılaşdırma mənası bildirən tabesiz mürəkkəb cümlə şəklində ifadə olunur və sabit bir model meydana çıxır. Müəyyən situasiyada fərdi üslubla bağlı olduğu üçün bu tip cümlələr quruluş, sintaktik cəhətdən üzvlənmirlər

Onun nitqinə sözün və ya onun kök hissəsinin ritmik reduplikasiyası, sait – samitlərin (alliterasiya) və ya dominant hecanın oxşar birləşməsi prinsipi ilə əmələ gələn təkrarlar da daxildir.

Təkrarlar dildə daha çox intensivlik yaradan vasitələrdən biri, nitq vahidinin (səs, heca, söz, cümlə) eynilə və ya qismən dəyişdirilmiş şəkildə iki (bəzən üç və daha çox) dəfə işlədilməsidir. Mətnyaratmada çox güclü bir faktor olan təkrarlar mətnin struktur-semantik bütövlüyünü, dərk olunmasını təmin edir, müxtəlifliyə yol verməmək məqsədi daşıyır, fikri, məntiqi vurğunu gücləndirir.

Söz kökünün, əsasının və ya bütövlükdə söz-formanın tam və ya yarımqıç şəkildə təkrarlanması nəticəsində yeni frazeoloji vahidlər də düzəlir. İntensivlik leksik-semantik hadisə yox, kəmiyyət fərqi, daha çox şifahi dil, canlı danışla əlaqədardır.

Azərbaycan siyasi natiqlik tarixində təkrarların parlaq nümunələrini göstərmək olar. Məsələn, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin hər bir siyasi çıxışı, nitqi dinləyiciyə psixoloji-emosional təsir göstərərək, estetik zövq verir. Nitqini həmişə müəyyən süjet və kompozisiya əsasında quran böyük siyasi xadim Azərbaycan vətəndaşlarını düşmənləri tanımağa, onlara qarşı ayıq-sayıq olmağı, vicdanlı vətəndaş kimi dövlətçiliyimizi qorumağı tövsiyə edir. Bu cəhətdən onun nitqi həmişə obrazlıdır: sübutdan faktik materiala, dərin mühakiməyə, əqli nəticəyə, müdrikliyə əsaslanan dəlillərdən məharətlə istifadə etməyi bacarıb. Nitqini daha təsirli və emosional etmək üçün təkrarlara, antiteza və xitablara üstünlük verir.

Xalq dilinə meyil edən H.Əliyevin nitqində təkrarların zəngin xüsusiyyətləri – strukturu, formaları, məna və üslubi keyfiyyətləri vardır: “İnanıram ki, xalqımızın, ölkəmizin qarşısında xoşbəxt gələcək durur. İnanıram ki, biz bu çətinlikdən müvəffəqiyyətlə çıxacağıq. ...İnanıram ki, biz bu ümumi söylərimizlə Qafqazda sülhə, əmin-amanlığa nail olacağıq. İnanıram ki, gələcək nəsillər də bizim tutduğumuz bu yolu davam etdirəcəklər” [1,443-444]. Göründüyü kimi, təkrarlar da daxili üzvlənmədiyi üçün ixtisar aparmaq nitqin təsirini azalda bilər – daxili üzvlənmədiyi üçün bütövlükdə bir cümlə üzvlənmədiyi kimi çıxış edirlər. *Bu gün, o gün* birləşməli zaman zərfliliyi cümlələrinə intensivlik çalır və verir, lakin məxfi səciyyə daşımadıqları üçün onlar ixtisar edilərsə də məzmun dəyişməz qalır: “Dünən və bu gün biz respublikamızın həyatı üçün çox böyük əhəmiyyəti olan məsələləri ətraflı şəkildə müzakirə etdik” [2,114].

Heydər Əliyevin nitqində analoji qayda ilə düzələn başqa poetik tərkiblər də göstərmək olar: *günü-gündən, gündən-günə* və s. “Azərbaycanın nizami ordusu yaranıb, ancaq o, günü-gündən, möhkəmlənməlidir. Nizami ordunun döyüş qabiliyyəti günü-gündən yüksəlməlidir” [3,27]. “Eyni zamanda millətimiz, ölkəmiz, müstəqil dövlətimiz də günü-gündən möhkəmlənə bilər. Mən əminəm ki, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi gündən-günə möhkəmlənəcəkdir” [4,123]. Subyektli, zaman bildirən zərf təkrarlar cümlədə vahid kimi çıxış edir, yalnız bütövlükdə cümlənin başqa üzvləri ilə əlaqəli olurlar. Belə cümlələrdə daxili diferensiasiya, demək olar ki, yoxdur.

Onun nitqində ifadələr bəzən elə təkrarlanır ki, cümlənin əsas atributu olan predikativliyə ehtiyac qalmır; nitq zamanı ifadələrin ardıcılığı, müvaziliyi predikativliyi əvəz edir – hansı ifadələrin təkrarlana bilməsi kateqorial yox, sintaktik

---

* AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Baş direktoru, filologiya elmləri doktoru, professor. E-mail: nurlan1959@gmail.com

səciyyə daşıyır. “Bu kimi cümlələr üzvlənmiş. Burada ənənəvi sxem üzrə cümlə üzvlərini qeyd etmək mümkün deyildir. Konstruksiyanın mənası – predikativ əlaməti xüsusi qeyd edib nəzərə çatdırmaqdır” [5,56]. Məsələn, biz əvəzliyinin təkrarına diqqət edək: “Biz bu işə bütün söylərimizi qoymuşuq və qoyacağıq. Ancaq bizə ilahinin gücü lazımdır. Güman edirəm ki, bizdə bu güc olacaqdır. Allah ordumuzu gücləndirsin, onun qüdrətini artırınsın” [6,84]. “Bunlar bizim keçmiş uzaq tariximizdir. XX əsr dünya tarixində çox mürəkkəb və ziddiyyətli, gərgin proseslər dövrü olmuşdur. Bizim əksəriyyətimiz, demək olar, hamımız bu əsrdə doğulmuşuq və artıq bu əsri başa çatdırırıq” [7,6]. Bütün təkrar tərkiblərin daxili üzvü əvəzinə biz əvəzliyini işlədir. Yaxud əksinə, biz sözü ilə işlətdiyi cümlə – konstruksiya eyni qaydada əvəzəmə üsulu ilə təkrarları tərkib şəklində salır. İsim və məsdərlərin həm təkrarı, həm biz formaları həmişə müvazi işləndiyi halda, H.Əliyevin nitqində o və bu işarə əvəzliləri tək formada, bu zaman həmin tək forma xüsusiləşib cümlədə ara sözlərə keçə bilər: “Biz o quruluşda, o həyatda, o dövrdə, o şəraitdə yaşamışıq. Ona görə də o dövrlərdə əldə olunan nailiyyətləri inkar etmək olmaz, bu cinayət olardı – onu unutmaq da olmaz” [8,101]. “Ancaq, bu öz yerində, mən bu gün məmnuniyyət hissi ilə qeyd edirəm ki, xalqımızın tam əksəriyyəti, millətimizin, respublikamızın vətəndaşlarının tam əksər hissəsi Azərbaycanın bu doğru, düzgün yolunu, dövlətçilik, müstəqillik prinsiplərimizə, yüksək milli-mənəvi, dini amillərimizə uyğun olan bu yolda hamımızın bir yerdə getməsi üçün əlindən gələni edir” [9,160]. Cümlədə sözlərin morfoloji keyfiyyəti implisit şəkildə, sintaktik tərkibin daxilində tutduğu mövqe ilə müəyyənlanmış, sintaktik-bağlı səciyyədə olmuşdur.

Ümumilik bildirən şəxs əvəzliləri frazeoloji tərkiblərdə, demək olar ki, işlənmiş. Eyni bir əvəzliyin müxtəlif hallarda təkrarına çox az rast gəlinir, lakin mümkünlüyü də istisna deyildir. Ə.Dəmirçizadə *mən-mənə* kimi təkrarın işlənməsini düzgün saymır, *öz* qayıdış əvəzliyinin təkrarının işlənməsini daha uğurlu hesab edir. *Öz* təkrarı təsir edən və təsirin məruz qalananın birləşdirilməsidir. “Heca təkrarı ifadədə ağırlıq törədir; buna görə də mən mənim haqqımda, sən sən haqqında, o onun haqqında... kimi ifadələrdə heca təkrarından əmələ gələn ağırlığı dəf etmək üçün mənim, sən, onun yerində öz əvəzliyini işlətmək məsləhət görülür” [10,233]. H.Əliyevin nitqində *öz*, *özü* və *öz* konstruksiyalı təkrarlar müxtəlif paradigmalarda işlənir: “İnsan gərək hər bir şeyi özü istədiyi kimi etsin, öz istəyinə görə etsin və özünün məna-viyyətinə uyğun etsin. Hər *öz* öz tarixini təhlil etməlidir, hər *öz* öz işinə qiymət verməlidir” [11,271-272].

“Ziyalılarla görüşmək həmişə böyük bir bayram təsəvvürü yaradır. Yalnız qəlbim, ürəyim həmişə vətənlə, xalqla və xalqımızın qabaqcıl dəstəsi olan ziyalılarla onların yaradıcılıq işləri ilə bağlı olmuşdur. Ancaq indi yan-yanayıq, üz-üzə durmuşuq” [12,148]. Beləliklə, “bir yerdəyik” kimi ümumi fikir şəraitə uyğun müvazi tərkiblərdə qarşılaşdırma mənası bildirən tabesiz mürəkkəb cümlə şəklində ifadə olunur və sabit bir model meydana çıxır. Feili sifətləri belə təkrarladıqda subyekt obyekt tələb etmir, təkrar bir üzv kimi intensivlik mənası daşıyır; ifadənin daxilində qrammatik diferensiasiya yaranmır: “Bütün nöqsanlar, qüsurlar durduğu yerdə durur. Buna görə də tələb edirəm ki, bu cinayət halları aradan götürülsün və kənd təsərrüfatının bütün sahələrində, xüsusən pambığın yığılması ilə əlaqədar ciddi iş aparılsın” [13,213]. Belə hallarda tərkibdəki sözdüzəldici şəkildə, daxili subyektli təkrarlar da qrammatik funksiyalarından məhrum olurlar, çünki daxili subyektli təkrarlar müvazi tərkibli cümlələrin müəyyən bir komponentidirlər.

H.Əliyevin nitqində daha çox üzvlənməyən təkrarlar işləkdir və onlar zəngin xüsusiyyətlərə malikdirlər. Belə ki, üzvlənməyən təkrarlarda qətilik və qeyri-müəyyənlik anlayışı qabarıq tərzdə nəzərə çarpır, xüsusilə qətilik məzmunu daha çox ifadə olunur: “Hər bir adam böyük şairin, yazıçının yazdığı əsərlər kimi əsərlər yarada bilməz. Şübhəsiz ki, hər bir adam yüksək istedad malik musiqiçi ola bilməz. Eləcə də hər bir adam Ömər Eldarov kimi və başqa heykəltəraşlar kimi heykəltəraş ola bilməz. Ömər Eldarov elə Ömər Eldarovdur” [14,156]. Ulu Öndərin nitqində mübtəda və xəbəri eyni sözlərdən ibarət belə cümlələr çoxdur. Bunlar müəyyən situasiyada fərdi üslubla bağlıdır. Bu tip cümlələr quruluş, sintaktik cəhətdən üzvlənmiş; bunları nə cümlə, nə də tək cümlə cümlə adlandırmaq olar. Göstərilən cümlə tipinin modeli qalmaqla və hər dəfə əsas sözləri dəyişməklə frazamodellər yaranır.

Kimi, görə, qədər, qarşı qoşmaları ilə işlətdiyi təkrarlı tərkiblər müqayisə bildirir, xüsusiləşmiş üzvlər əmələ gətirir. Bunlar bir əşyanı canlı və əyani tərzdə səciyyələndirmək üçün onun hər hansı bir əlamətini başqa əşyanın bənzər əlaməti ilə müqayisə etmək nəticəsində meydana gələn qrammatik ifadə üsulu hesab olunurlar [15,79]. “Dünən mən prezident Kvasnevskiyə də demişəm ki, 1990-cı ilin yanvarında Azərbaycana qarşı böyük bir təcavüz olmuşdur. Bu xalqımıza qarşı təcavüz idi” [16,89]. “Amma tarix hər bir insan üçün yeniyetməlikdən başlayaraq ömrünün sonuna qədər lazımdır, ..xalqımız əsrlər boyu böyük sınaqlardan çıxıb və öz torpağını, öz mənliliyini qoruyub indiyə qədər saxlaya bilibdir” [17,367]. “Amma indi Dağlıq Qarabağ dünyanın bütün ölkələrində məşhurdur. Məşhurdur bu müharibəyə görə, məşhurdur bu münaqişəyə görə. Eyni zamanda məşhurdur ermənilərin apardığı təbliğata görə, işlərə görə” [18,376]. Burada sintaktik metaforlar nitqin strukturu ilə bağlıdır. Sintaktik metaforlardan leksik metaforlar törənib. H.Əliyevin nitqi üçün xarakterik olan və siyasi dəqiqliyi ilə səciyyələnmən kimi qoşmasını üslubi çoxmənalılıq kimi dəyərləndirmək olar: “Ona görə də biz Cəlil Məmmədquluzadəyə sadəcə bir ədəbiyyatçı kimi, yazıçı kimi, publisist kimi yox, eyni za-

manda böyük ictimai xadim kimi, böyük siyasətçi kimi yanaşmalıyıq” [19,43]. Hal-hazırda kimi üslubi mənadan çox, qrammatik vasitə kimi işlənir. Məsələn, Z.Budaqova qrammatik münasibətlər bildirən feili sifətlərdən bəhs edərək kimi qoşmalı ifadələrin yalnız zaman münasibəti bildirdiyini qeyd edir [20,146]. H.Əliyevin nitqindən verilən sitat bu fikrin hökm kimi qəbul edilməsini inkar edir. Dahi siyasi xadimin nitqində metaforlar fərdi yaradıcılıq məhsuludur. Ümumi dilçilikdə metaforların bu keyfiyyəti, yəni fərdi üslub xüsusiyyəti olması qəbul olunur [21,35]. Metaforlar dilin strukturu ilə bağlıdır və fikri fəaliyyətin müqayisə forması, təfəkkürün məhsuludur; təkrarlarda müqayisə əksliklərin vəhdətidir. N.Kazımov doğru olaraq qərara gəlir ki, təfəkkürün dialektikası məhz burada təzahür edir [22,102]. H.Əliyevin nitqindəki metaforlar təsadüfi yox, dilinin struktur inkişafının, təsəvvürlər kompleksinin zənginliyidir.

H.Əliyevin nitqində *saylar* nitq hissəsinə daxil olan sözlərin təkrarı ilə düzəlmiş metaforik-müqayisəli birləşmələr sistem şəklində formalaşsalar da, *az* sözü əhatə edirlər. *Artıq, heç bir, bir daha* sözlərinin köməyi ilə işlətdiyi təkrarlar bütöv bir vahid, üzvlənməyən tərkib əmələ gətirir: “Azərbaycanın bir milyondan artıq vətəndaşı zəbt olunmuş torpaqlardan didərgin salınmışlar. Azərbaycanın ərazi bütövlüyü pozulmuşdur, öz yaşayış yerlərini tərk edən, dediyim kimi, bir milyondan artıq vətəndaşımız isə çadır şəhərciklərində çox ağır şəraitdə yaşayır” [23,261]. “Biz heç bir dissidenti həbs etməmişik,... heç bir adamı antisovet təbliğat, yaxud millətçi təbliğat üstündə həbs etməmişik” [24,8]. “Bunlar hamısı bir daha, bir daha təsdiq edir ki, Azərbaycan müstəqil dövlət, demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət kimi yaşayır, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi, Azərbaycanda demokratik prinsiplər dönməzdir, dəyişməzdir və sarsılmazdır” [25,16]. Eyni formal qrammatik vahidin eyni məzmun ifadə edə bilməsi milli dil üslubiyatı üçün olduqca maraqlı məsələdir.

Müxtəlif xəbərlərlə işlətdiyi təkrarlar predikativlik bildirsə də, əslində bu mücərrədləşmə ilə bağlıdır. Yeni tipli sintaqmlar meydana çıxır, xəbərlər verdiyi məlumat hökm xarakteri daşıyır: “Yenə də qeyd edirəm, vəziyyət ağırdır, çətin-dir. Bu da xalqın həyat səviyyəsinin aşağı düşməsinə gətirib çıxartmışdır, əhalinin kasıblaşmasına səbəb olmuşdur. Ancaq respublikamızın daxili potensialı böyükdür. Bu potensialdan səmərəli istifadə olunsa, vəziyyət tədricən yaxşılaşa bilər və yaxşılaşmalıdır. Azərbaycan bu vəziyyətdən tədricən çıxıb bilər və çıxmalıdır.” [26,445]. Bu tərkiblərdə təkrarlanan bilər sözü cümlə daxilində xüsusi bir mövqe tutur, paradigmatik dəyişmələrdə yeni tipli konstruksiya yaradır, sonuncu xəbər fikri dəqiqləşdirir.

Ümummillə Lider Heydər Əliyevin nitq strukturunda təkrarlar Azərbaycan dilinin ümumi inkişaf prosesi üçün xarakterik olan xarici və daxili amillərlə müşayiət olunur. Bunlar abstraktlaşma və diferensiallaşma qanunlarıdır. Daxili amillər dil ünsürlərinin abstraktlaşmasında özünü göstərir, yəni leksik vahidlər mücərrədləşib məhdud qrammatik morfem, qrammatik və daha geniş mücərrəd kateqoriyalar əmələ gətirirlər. Xarici amillər dilin struktur ünsürlərinin diferensiallaşması və üzvlənməsidir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: VIII c., Bakı, “Azərənşr”, 1998, s. 443-444.
2. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: VII c., Bakı, “Azərənşr”, 1998, s.114.
3. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: I c., Bakı, “Azərənşr”, 1997, s.27.
4. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: IX c., Bakı, “Azərənşr”, 2000, s.123.
5. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: I c., Bakı, “Azərənşr”, 1997, s.56.
6. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: II c., Bakı, “Azərənşr”, 1997, s.84.
7. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: VIII c., Bakı, “Azərənşr”, 1998, s.6.
8. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: XIII c., Bakı, “Azərənşr”, 2004, s.101.
9. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: VIII c., Bakı, “Azərənşr”, 1998, s.160.
10. Dəmirçizadə Ə. Azərbaycan dilinin üslubiyatı. Bakı, Azərtədrisnəşr, 1962, s.233.
11. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: XIII c., Bakı, “Azərənşr”, 2004, s.271-272.
12. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: I c., Bakı, “Azərənşr”, 1997, s.148.
13. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: IV c., Bakı, “Azərənşr”, 1997, s.213.
14. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: IX c., Bakı, “Azərənşr”, 2000, s.156.
15. Руднев А.Г. Синтаксис осложненного предложения. М., Учпедгиз, 1999, с.79.
16. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: XII c., Bakı, “Azərənşr”, 2007, s.89.
17. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: VIII c., Bakı, “Azərənşr”, 1998, s.367.
18. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: VIII c., Bakı, “Azərənşr”, 1998, s.376.
19. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: III c., Bakı, “Azərənşr”, 1997, s.43.
20. Budaqova Z. Birinci tərəfi feili sifətlə ifadə olunan söz birləşmələri. ADU-nun Elmi Əsərləri. Bakı, 1958, №5.
21. Кайдаров А. Грамматическая характеристика некоторых сравнительно-метафорических выражений в уйгурском языке. Алма-Ата, 1981, с.35.
22. Kazımov N. Müqayisə fikri fəaliyyətin əsasıdır. Bakı, Azərənşr, 1960, s.102.
23. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: VIII c., Bakı, “Azərənşr”, 1998, s.261.
24. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: X c., Bakı, “Azərənşr”, 2002, s.8.
25. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: X c., Bakı, “Azərənşr”, 2002, s.16.
26. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir. 31 cildə: VIII c., Bakı, “Azərənşr”, 1997, s.445.

REPETITIONS IN HEYDAR ALIYEV'S SPEECH SUMMARY

Key words: *Heydar Aliyev, repetitions, syntactic constructions, subordinating complex sentence, rhythmic repetition.*

The article is devoted to defining the essence and role of vivid examples of repetitions in the texts with various discursive features in the history of the political speech of Azerbaijan of the national leader Heydar Aliyev. Here attention is paid to a set of repetitions, manipulative effects, rhythmic emphasis in syntactic constructions both at the level of expression and at the level of text.

In Heydar Aliyev's speech, inarticulate repetitions are more spectacular, they highlight the concept of certainty and uncertainty, the general idea is expressed in the form of a subordinate clause, which means comparison in parallel compositions according to conditions, and a stable model appears. Since it is related to the individual style in a certain situation, such sentences are not structurally and syntactically articulated.

In his speech there are rhythmic doublings of the word or its root part, repetitions formed on the principle of a similar combination of vowels and consonants (alliteration) or the dominant syllable.

AZƏRBAYCANDA DÖVLƏTÇİLİK QURUCULUĞUNDA HEYDƏR ƏLİYEV NİTQİNİN ROLU

XÜLASƏ

Açar sözlər: *nitq, Ümummilli Lider, dil siyasəti, idarəçilik, canlı xalq dili.*

Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri Heydər Əliyevin dövlətçilik siyasətinin əsas sahələrindən birini də dil siyasəti təşkil etmişdir.

Heydər Əliyev bir savadlı və böyük hərfli vətəndaş, ən başlıcası dövlətçilik və idarəçilik ustası (Karaulov) kimi bildirdi ki, dövlət idarəçiliyində dil ən mühüm və ən mötəbər vasitədir. Məhz bu səbəbdən Heydər Əliyev dövlətçilik fəaliyyəti ilə ana dilini və onun idarəçilikdə olan mühüm rolunu yüksək qiymətləndirir, Azərbaycanda dövlət quruculuğunu dil quruculuğu ilə eyni səviyyədə aparırdı. Bu məqsədlə Azərbaycan dilinin hər sahədə fəaliyyətinin və işlədilməsinin yüksək səviyyədə həyata keçirilməsi məqsədilə bütün imkanların yaranmasına rəvac verən sərəncam və qanunlar imzalayıb, Azərbaycan dilinin hərtərəfli inkişafı üçün hər cür şərait yaradırdı.

Heydər Əliyevi səciyyələndirən keyfiyyətlərdən biri o idi ki, imzaladığı bütün fərman və sərəncamları ilk növbədə özü həyata keçirirdi və bütün xalqa nümunə olurdu. Azərbaycan dövlətçiliyinin inkişafı üçün respublikanın, xalqın dilini mükəmməl bilməyi vacib hesab edirdi. Ona görə də Heydər Əliyev öz nitqlərini son dərəcə rəvan, səlis, anlaşqlı, məntiqi əsaslarla, tələsmədən xalqa təlqin etməyə çalışır və hər zaman buna nail olurdu.

Onun nitqləri əvvəlcə pünhəni bulaqlar kimi axar, fəlsəfi müdrikliklə yekunlaşdırılırdı. Prezident H.Əliyev bir qayda olaraq öz nitqlərinə mülayim, aydın sözlər, vasitələrlə başlayar, sonra lazım gəldikdə dövlət məmurlarını tənqid edərkən bir qədər də sərtləşdirər, yol göstərər, dolğun nəticələr çıxarmağa istiqamət verərdi. Bütün bunlar onu dinləyənləri tam məmnun edərdi. Məhz bu səbəblərdən Heydər Əliyevin nitqlərini onun dinləyiciləri sevir və məmnuniyyətlə onu dinləyərdilər.

Zəmanəmizin görkəmli siyasi xadimi, Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri möhtərəm Heydər Əliyevin müdrik dövlətçilik siyasətinin mühüm bir hissəsini dil siyasəti təşkil edirdi. Tanınmış jurnalist Karaulovun çox dəqiq ifadəsi ilə desək, dövlətçilik işinin ustası (master vlasti) cənab Heydər Əliyev, ümumən, savadlı bir şəxsiyyət, intellekt sahibi kimi düşündü ki, bir xalqın xalq olması üçün, onun xalqın varlığını təsdiqləyən başlıca amillərdən biri, bəlkə də birincisi həmin xalqın dilinin var olmasıdır. Ona görə də Heydər Əliyev Azərbaycanda dövlət quruculuğunu dil quruculuğu ilə bərabər aparırdı.

Azərbaycan dilinin tətbiqi və işlənməsinin təkmilləşdirilməsi haqqında, avqustun 1-nin “Ana dili günü” kimi qeyd edilməsi və “Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında Qanun” Ümummilli Liderimiz möhtərəm Prezidentimizin ana dilimizlə bağlı dil siyasətinin əməli göstəriciləri olmuşdur.

Ümummilli Liderimiz Prezident Heydər Əliyevi səciyyələndirən ən bariz keyfiyyətlərdən biri o idi ki, o, imzaladığı sərəncam və fərmanları ilk növbədə özü həyata keçirir, bütün xalqa nümunə olurdu.

Cənab Heydər Əliyevin Ana dilinə böyük qayğısı və sevgisi ilk növbədə onun dinləyicini yormayan, usandırmayan səlis nitqində əksini tapırdı.

Heydər Əliyev həyatının hər bir anı ilə fəxr edə bilən şəxsiyyət idi. Lakin bu böyük insan, ilk növbədə, Ana dili ilə fəxr edirdi. “Mən fəxr edirəm ki, bizim çox dərin, zəngin mənalar ifadə etməyə qüdrəti olan çox gözəl, incə, ahəngdar Ana dilimiz, Azərbaycan dilimiz var”. O, eyni zamanda, bir dövlət rəhbəri kimi, hər bir azərbaycanlının Respublikanın dövlət dilini mükəmməl bilməsini vacib hesab edirdi.

Təkbizolunmaz bir həqiqətdir ki, biz Heydər Əliyevdən dövlətçilik siyasəti dərslərini Ana dilimizə qayğı və diqqəti, doğma münasibəti, ən başlıcası, Ana dilimizdə danışmaq bacarığını, ümumiyyətlə, natiqlik məharətini Ulu Öndərimizdən öyrənməliyik! Bu, Heydər Əliyev fenomeninin başlıca keyfiyyətlərindən biridir. Bunu hamı – bütün Azərbaycan xalqı görmüş və onu hər zaman məmnuniyyətlə dinləmişdir.

Heydər Əliyevin nitqi xəlqilik və millilik tutumu ilə öz kökünə, soyuna bağlı idi. Onun nitqlərində Dədə Qorqud müdrikliyi, Nəsimi fəlsəfəsi, Füzuli lirizmi, Sabir, Mirzə Cəlil sarkazmı var idi.

---

* AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Azərbaycan dilinin tarixi şöbəsi, baş elmi işçi, filologiya elmləri doktoru, professor.

Heydər Əliyev təcrübəli bir siyasətçi, dünyagörmüş söz xiridarı kimi, bildirdi ki, dövlətçilikdə, idarəçilikdə, insanlarla iş aparmaqda söz ən kəsərli vasitədir. Düşünürəm ki, cənab Heydər Əliyev həm də məhərətli bir dilçi-üslubiyatçı idi. Çünki sözlərə özünəməxsus bir həssaslıqla yanaşmaq, onları məqamından asılı olaraq, xüsusi vurğu və intonasiya ilə yükləmək, etiraf edirəm ki, ömrüm boyu yalnız Ümummilli Liderimiz H.Əliyevin nitqlərində diqqətimi cəlb etmişdir.

Heydər Əliyevin nitqləri, obrazlı desək, öncə pünhəni bulaqlar kimi sakit-sakit axar, getdikcə şaxələner, sonra coşub-daşan dağ çayları kimi çağlayar, daha sonra yenidən aramla enər, müdrik, fəlsəfi məzmunlu, ibrətəməz cümlələrlə yekunlaşdırırdı. Əlbəttə, bu zaman Heydər Əliyev nitqinin hər məqamının öz intonasiyası, öz vurğusu olurdu. Budur, Heydər Əliyev nitqinin xalqlar, kütlələr arasında həvəslə dinlənilməsinin əsas siri, Heydər Əliyev nitqinin sehri! Onun nitqi insanı yormurdu, usandırmırdı. Böyük natiq danışmağa aramla, düşünə-düşünə, sözləri seçə-seçə, saf-çürük edə-edə başlayar, məqsədindən asılı olaraq, sözləri vurğulayar; natiqin səsi əvvəlcə alçaq tembrlə, getdikcə qalxar, dövlət məmurlarını tənqid edərkən onun səsi hökmlü, seçdiyi cümlələr təkidli olurdu. Bütün bunlar son dərəcə aydın, səlis, zəngin ifadə vasitələri ilə dinləyiciyə çatdırırdı. Bu isə dövlət xadimi üçün, siyasət mücahidi üçün hər zaman ən vacib amil hesab olunur.

Mənəvi xəzinəmiz olan Ana dilimizin qorunub, nəsillərdən-nəsillərə çatdırılmasında böyük söz ustadlarının xidmətləri olduğu kimi, dövlət xadimlərinin də müstəsna rolu olmuşdur. Şah İsmayıl Xətəinin ordu, xalq qarşısında çıxışları, xüsusilə Aşıq Qurbani ilə deyişmələri xalqın, ordunun döyüş ruhunu qüvvətləndirməsi tarixə məlumdur. Bu mənada möhtərəm H.Əliyevin Ana dilinə olan qayğı və diqqəti məhz Şah İsmayıl Xətai ilə müqayisə oluna bilər: hər iki şəxsiyyət Ana dilinə dövləti əhəmiyyət verərək, onun işlənmə dairəsinin genişlənməsinə hər cür şərait yaratmışlar.

Heydər Əliyev öz sələfindən bir qədər də irəli gedərək Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi statusunun möhkəmləndirilməsi üçün xüsusi fərmanlar imzalayaraq onların həyata keçirilməsinə xüsusi diqqət verdi.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin dövlət quruculuğunda dilçilik məsələləri, Ana dili məsələsi, dil və millət, dil və millətin tarixi kimi vacib məsələlər daima maraq dairəsinin mərkəzi məsələlərindən olmuşdur.

Prezident Heydər Əliyev öz dövründə yeganə dövlət xadimi idi ki, ABŞ da, Avropa ölkələrində keçirilən yüksək səviyyəli siyasi məclislərin tribunallarından doğma Ana dilində – müstəqil Azərbaycan Respublikasının dövlət dilində səlis nitq nümayiş etdirmiş və nitqini tərəcə etdirmişdir. Düşünürəm ki, bunun çox böyük siyasi və rəmzi mənası vardır! Uzaqgörən, yüksək intellektə malik möhtərəm Prezidentimiz bununla da bütün dünyaya bəyan edirdi ki, okeanın o tayında Azərbaycan adlı gözəl bir məmləkət var. Onun zəngin mədəniyyəti, gözəl dili və bu dili qəlbində, qoynunda bəsləyən, onu varlığı qədər sevən Heydər Əliyev adlı böyük vətəndaşı, dünya şöhrətli Ümummilli Lideri vardır! Və dünyanın yarısını təşkil edən böyük Şərq dünyasına gedən yol müstəqil Azərbaycan dövlətindən keçir.

Azərbaycan Respublikasının dövlət dili yalnız ölkənin daxilində yaşayan xalqın dili deyil, dünyanın altı qitəsinə səpələnmiş, təxminən, 50 milyonluq dünya azərbaycanlılarının da Ana dilidir!

Möhtərəm Prezidentimizin natiqliyinin özünəməxsusluğu ondan ibarət idi ki, bu, nəticə etibarilə onun özünün nitq formasını – üslubunu yaratmışdı. H.Əliyev üslubu çağdaş Azərbaycan ədəbi dilinin bütün üslublarının uğurlu sintezindən yaranmış diplomatik bir üslub idi.

Tərəddüd etmədən qeyd etmək olar ki, bu gün müasir Azərbaycan dilinin diplomatiya üslubu çiçəklənməkdədir və o davam edir. Onun yaradıcısı möhtərəm Heydər Əliyev olmuşdur. Heydər Əliyev öz diplomatik danışıqları ilə, özünün diplomatiya məktəbi ilə, Azərbaycan diplomatiya məktəbini və Azərbaycan diplomatiya üslubunu yaratdı və bunu onun layiqli davamçısı – oğlu, sevimli Prezidentimiz İlham Əliyev uğurla davam edir. Natiqin toxunduğu mövzudan asılı olaraq, onun nitqlərinin intonasiyası, modallığı enib-qalxsa da, ümumən H.Əliyev nitqi rəvan xətt üzrə gedən aydın əhatəli, inandırıcı, düşündürücü, xalqın kütlənin başa düşdüyü anlaşılıq bir nitqdır.

Cənab Heydər Əliyevin nitqini səciyyələndirən əsas əlamətlər aydınlıq, ardıcılıq, kamillik, məntiqilik, emosionallıq səmimiyyət idi. O, öz çıxışlarında dinləyicini tədricən, pillə-pillə məlumatlandırır, onun fikrini istiqamətləndirir, onu inandırır və ən başlıcası, onu yormurdu. Bu halda natiq Azərbaycan dilinin müvafiq modallıq, emosionallıq ifadə edən vasitələrindən məqsədyönlü istifadə edirdi. Onun nitqlərində işlətdiyi “şübhəsiz”, “təəssüf”, “deyərsən”, “guman ki”, “yəqin”, “yəqin ki”, “mənəcə”, “mənəim fikrimcə” və s. kimi köməkçi vasitələr fikrin auditoriyaya, dinləyiciyə, müsahibə kifayət qədər aydın çatmasını təmin edirdi. Ona görə də H.Əliyev nitqində “söz açlığı”, “deməli, hardasa” tipli “alaq otları” yox idi. Bu o deməkdir ki, natiqin “söz bazarı kasad deyil”di (M.Füzuli). Onun leksikonunun söz ehtiyatı zəngin və cəlbedici idi.

Prezident H.Əliyevin nitqlərinin semantik rəngarəngliyə malik söz tutumu vardı. Natiqin nitqlərində yüksək üslubi çalarlar yaradan zəngin sinonim cərgələrdən, milli ruhlu müdrik ifadələrdən, frazeoloji birləşmələr və idiomlardan, həyat hadisələrini, respublikanın ictimai durumunun neqativ hallarını təsvir və tənqid edərkən Azərbaycan dilinin ziddiyətlər vasitəsi olan antonim sözlərdən bol-bol, yerində istifadə etməsi möhtərəm Prezidentimizin, böyük natiqlik istedadına malik olduğunu təsdiqləyirdi.

Ümumən Azərbaycan dilinin zəngin qrammatik quruluşu H.Əliyev nitqində özünün bütün əlvanlığı ilə əksini tapırdı.

Dövlət başçımızın proqram səciyyəli nitq və çıxışlarında dil qaydalarına, dil faktlarına intuitiv bir münasibət hakim idi. O, dil vasitələrini öz məqsəd və qayəsinə uyğun olaraq seçir, öz məqsədinə yönəldir, Azərbaycan dilinin qrammatik göstəriciləri, müvafiq olaraq, seçilib işlədilir.

Cənab H.Əliyev tövsiyə, məsləhət, öyüd-nəşət xarakterli çıxışlarında felin əmr şəkilçinin müdriklik ifadə edən çalarlarını tez-tez işlədirdi. Onun sərəncam və göstərişlərində isə əmr şəklinin əmrlilik, təkidlik çaları üstünlük təşkil edirdi.

Heydər Əliyevin ana dilinə qayğı və diqqəti bir tərəfdən yüksək vətəndaşlıq qayəsinə bağlıdırsa, digər tərəfdən Ana dilini bütün incəlikləri ilə bilməsi və ondan kifayət qədər yerli-yerində istifadə etmək bacarığı ilə əlaqədar idi. Etiraf etmək lazımdır ki, insana tanrının bəxş etdiyi fitri istedadlardan biri də məhz gözəl danışmaq qabiliyyətidir. Etiraf edək ki, böyük yaradan möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyevdən bu keyfiyyəti də əsirgəməmişdi!

Heydər Əliyevin natiqlik məharəti Azərbaycandan kənarlarda dünya siyasətçiləri tərəfindən etiraf edilirdi: bunu Amerika senatorları, Rusiya Federasiyasının prezidenti cənab Vladimir Putin, kosmonavtika elminin patriarxı həmyerlimiz Kərim Kərimov və başqa ictimaiyyət tərəfindən qəbul olunmuş şəxslər öz çıxışlarında dəfələrlə qeyd edirdilər.

H.Əliyev nitqlərinin məziyyətlərindən danışarkən bu nitqin orjinallığı, onun heç bir köməkçi və referentin iştirakı olmadan yaranmasını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bu nitqlərin əksəriyyəti bədahətən, yerindəcə, kütlələrlə görüş zamanı bir anda yaranırdı. Bunu hörmətli Prezidentimizin öz nitqlərini, bir qayda olaraq, aramla, düşüncə-düşüncəyə başlaması sübut edirdi.

Fenomenal cəhəd o idi ki, möhtərəm Prezidentimiz doğma ana dilində olduğu kimi, öz vacibliyini itirməmiş, dünyanın ikinci ünsiyyət vasitəsi sayılan rus dilində də eyni məharət, eyni ustalıq, eyni səlistliklə danışdı.

Nadir hafizəyə və dilqavrama həssaslığına malik olan möhtərəm Heydər Əliyev, əminəm ki, Avropa dillərinə də yaxından bələd idi. Bilirdi, amma danışmırdı (buna bizim şübhəmiz yoxdur). Çünki Avropa dillərində, xüsusən dünyanın aparıcı kommunikasiya vasitəsi olan ingilis dilində onun məqsəd və amalını sərbəst şəkildə prezidentin özü kimi, dövlətçiliyimizi davam edən hamımızın sevimlisi İlham Əliyev kimi oğlu, davamçısı vardır! Yeri gəlmişkən, İlham Əliyevin Ana dilində etdiyi məruzələri və çıxışları, məni bir dil mütəxəssisi kimi, valeh edir. İlham Əliyev danışdıqca düşünürəm: bəli, ot kökü üstündə bitər!

Son illərdə cənab İlham Əliyevin fəaliyyəti və xüsusən 44 günlük müqəddəs Vətən müharibəsi sübut edir ki, artıq o, yalnız bir siyasətçi kimi, bir dövlət xadimi kimi, bir təşkilatçı kimi deyil, həm də bir hərbiçi kimi yetişmişdir. İlham Əliyevin respublikamızın neft iqtisadiyyatı, olimpiya oyunları, idman quruculuğu, eləcə də Avropa Şurasının iclaslarında etdiyi nitqləri, habelə Qarabağ müharibəsilə əlaqədar, jurnalistlərlə müsahibələri onun artıq kamil, ölkəmizin siyasi, hərbi və iqtisadi problemlərini Azərbaycan mənafeyi istiqamətində həll edə bilən yetkin bir siyasətçi olduğunu bir daha təsdiqləyir! Onun Qafqaz ölkələrində və türkdilli dövlətlərin, habelə Avropa Şurası Parlament Assambleyasının siyasi məclislərində Azərbaycan xalqının qatıldığı Vətən müharibəsi ilə əlaqədar kamil və cəsarətli çıxışları bizi ürəkdən sevindirir və respublika vətəndaşları tərəfindən böyük fəxarət hissi ilə qarşılanır.

Bütün bunların ustadı, heç şübhəsiz, möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyev olmuşdur!

Hakimiyyətə gəldiyi ilk günlərdən cənab Heydər Əliyev Ana dilinin qorunması, inkişafı, təkmilləşməsi üçün hər cür imkanlar yaratmış, onun tətbiqi və təbliği işini dövlət səviyyəli siyasi problem hesab etmişdir. Cənab H.Əliyev sözü ilə işi bir olan prinsiplial bir siyasətçi kimi Ana dilinə əsl vətəndaş münasibətinin, Ana dilini qorumaq, sevmək, ən başlıcası, Ana dilində danışmaq məharətinin ilk nümunəsini də özü yaratmış, özü həyata keçirmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, tarixlik və tarixi köklərə ayıq münasibət H.Əliyev siyasətində ən mühüm amillərdən biri kimi həmişə onun diqqət mərkəzində olmuşdur.

Vaxtilə Azərbaycan dili Avropada yayılmış fransız dili ilə müqayisə olunur, Avrasiyanın hər tərəfində işlənən bir dil kimi yüksək qiymətləndirilirdi. Azərbaycan dili həm də Qafqazda, hətta daha geniş məkanlarda müxtəlif kiçik xalqların istifadə etdiyi bir dil olmuşdur.

Möhtərəm Prezidentimizin dəfələrlə qeyd etdiyi kimi, neçə-neçə böyük mədəniyyətlərin yaradıcısı, xalqımızın ana dili olan “Azərbaycan dili türk mənşəli ümumxalq canlı danışiq dili zəminində əmələ gəlib şifahi dilə çevrilənədək və sonradan bu bünövrə üzərində Azərbaycan yazılı ədəbi dil səviyyəsinə qalxanadək uzun bir təşəkkül tarixindən keçmişdir”.

Heydər Əliyevin 2001-ci ilin 18 iyun tarixində imzaladığı “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” tarixi fərmanında bu haqda oxuyuruq: “Zəngin tarixə malik türk dilləri və onun Oğuz qrupuna daxil olan Azərbaycan dilinin tarixi millətdən əvvəlki dövrə gedib çıxır. Ayrı-ayrı türk boy birləşmələrinin ümumi anlaşma vasitələri olan bu dil uzun əsrlərdən

bəri ümumxalq danışq dili kimi fəaliyyət göstərməyə başlamışdır. Dilimizin özəyini ta qədimlərdən Azərbaycan torpaqlarındakı türk əsilli boy və soyların dili təşkil etmişdir. Azərbaycan dili dialekt və şivələrinin Avrasiya məkanına yayılan türk xalqlarının dil xüsusiyyətlərinin rəngarəng olmasının başlıca səbəbi ta qədimlərdən bu torpaqda etnik baxımdan eyni köklü türk etnoslarının mövcud olmasıdır”.

Qanunda H.Əliyev xüsusi olaraq vurğulayır ki, təkzibolunmaz bir həqiqətdir ki, səlis xalq dilində yazılmış “Kitabi-Dədə Qorud” eposunun həmin səviyyəyə qalxması üçün Azərbaycan dili tarixi bir hazırlıq keçməli idi. Və sonralar Azərbaycan ədəbi dili korifeyləri Q.Bürhanəddin, İ.Nəsimi, Ş.İ.Xətayi, M.Füzuli, M.P. Vaqif məhz “Dədə Qorqudun”un bünövrəsində ucalıb vüsət tapdı.

Bütün bunlar möhtərəm Prezidentimizin dövlətçilik fəaliyyətində daim diqqət mərkəzində olmuş, Azərbaycanın dahi şairlərinin bədii yaradıcılıqları və doğum tarixləri yubileylər şəklində beynəlxalq və respublika səviyyəsində təntənəli şəkildə qeyd edilmişdir.

Hakimiyyətə gəldiyi ilk illərdən SSRİ MK-nın qərarı ilə böyük Azərbaycan filosof – şairi İ.Nəsiminin 600 illik yubiley tədbirlərinin təntənəli şəkildə keçirilməsində möhtərəm Prezidentimiz H.Əliyevin idarəçilik fəaliyyəti gözümüz önündə olmuşdur. H.Əliyevin respublikaya rəhbərliyi dövründə keçirilən bu tədbir H.Əliyev dühasının xalqın mədəniyyət tarixinin gündəmə gətirilməsinə doğru atılmış ilk addım idi.

Azərbaycan xalqının tarixi, onun keçmişi haqqında daim düşünən Prezident H.Əliyev xalqın tələbi və arzusu ilə ikinci dəfə respublikaya rəhbərliyə başladıqdan sonra ümumən “tarix” anlayışına xüsusi münasibət və diqqət yetirməyə başladı.

Prezidentimizin müxtəlif tədbirlərdə, xüsusən humanitar sahələrdə respublika ziyalılarıyla görüşündə dəfələrlə vurğuladığı “tarixini bilməyən millətin gələcəyi də yoxdur” kəlamı xalqımızın mədəni quruculuğunun gələcək istiqamət yolunu səciyyələndirir. Müstəqillik illərində Azərbaycan tarixlərinin (həm ictimai-siyasi, həm ədəbiyyat tarixlərinin) yeni istiqamətdə müstəqillik ziyasında araşdırılmasının vacibliyinə diqqət yönəldən H.Əliyev hər cür tarixin işlənməsində əsas amil kimi reallığı görür: “Reallıq bütün tariximizin hamısından üstündür. Reallıq gələcəyə açılan qapıdır” – deyirdi.

H.Əliyevin respublika rəhbərliyinə ikinci tarixi qayıdıışı, Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyini bərpa etməsi bütün sahələrdən öncə Azərbaycan dilinin inkişafında tarixi iz buraxdı. Respublikanı müvəqqəti idarə edən səriştəsiz kadrların bir qrup dövlət məmurlarının ilk uğursuz addımlarından biri də dövlət dilinin adının qeyri-qanuni şəkildə dəyişdirilməsi oldu. 3 il davam edən mübahisələrdən sonra möhtərəm Prezidentimiz bu məsələyə aydınlıq gətirdi və Azərbaycan dövlətinin adına uyğun olaraq Azərbaycan dövlət dilinin adının da Azərbaycan dili olduğunu əsaslandırdı.

“Biz öz əcdadlarımıza minnətdar olmalıyıq. Torpaqlarımız, ərazimiz cürbəcür şahlıqların, sultanlıqların, xəlifələrin, dövlətlərin əlinə keçdiyi vaxtlarda da dilimiz itməyib, yaşayıb.”

Prezidentimizin yüksək təəssübkeşliklə söylədiyi sözlər bu gün hər bir azərbaycanlının qürurunu artırır: “... ana dilini bilməyən gənc Füzulini oxuya bilməz, Nəsimini oxuya bilməz, Vaqifi oxuya bilməz, Sabiri oxuya bilməz, Cəlil Məmmədquluzadəni oxuya bilməz. Əgər bunları oxuya bilməsə, deməli, tariximizi bilməyəcək, mədəni köklərimizi bilməyəcək, milli mədəni ənənələrimizi bilməyəcək.”

Yeri gəlmişkən, bəzi cılız siyasətbazlar cənab H.Əliyevin Azərbaycan xalqının dahi şairlərinin yubiley təntənələrinin beynəlxalq və dövlət səviyyəsində keçirilməsi haqqında qərar və fərmanlarını şəxsi ambissiyalarına qurban verərək, vaxtsız, zamanın tələbatına səs verməyən hadisələr kimi qiymətləndirərkən, fikrimizcə, nə qədər böyük səhvlərə yol verdiklərini, bu böyük siyasətin mənasını dərk etmədiklərini göstərdilər. Belə yubileylərlə böyük siyasətçi möhtərəm H.Əliyev yaxın və uzaq düşməne, dünyanın kar qulağına çatdırmaq istəyirdi ki, dünya xəritəsində kiçik bir ərazi tutan Azərbaycan dünya mədəniyyəti xəzinəsinə ağır çəkili intellektlər vermişdir. Nizamini, Nəsimini, Nəsirəddin Tusini, Füzulini, Vaqifi, Sabiri yaradan Azərbaycan xalqı dünyanın sivil xalqları sırasında durmağa tamamilə layiqdir!

1994-cü ildə böyük şair Məhəmməd Füzulinin 500 illik yubileyi YUNESKO xətilə dünya miqyasında keçirildi. Dünyanın müxtəlif ölkələrindən gəlmiş qonaqların iştirak etdiyi təntənəli toplantıda H.Əliyev böyük fəxarət hissi ilə dedi: “Doğrudur, Füzulini bütün dünya tanıyır, Füzulini bütün şərq oxuyur, ondan faydalanır, lakin Füzuli heç bir ölkədə Azərbaycanda olduğu qədər populyar deyil!” Nə qədər real fikirdir! Füzulinin “Leyli və Məcnun”unu savadından, intellekt səviyyəsindən aslı olmayaraq bütün Azərbaycan xalqı bilir, “Məni candan usandırdı” qəzəli xalqın ağzından düşmür, Azərbaycanda özünə hörmət edən hər bir xanəndə Füzuli qəzəlinin sınağından keçməlidir. Doğrudan da, Füzuli Azərbaycanda olduğu qədər heç bir şərq ölkəsində xalq içində belə populyar deyil.

Dövlət rəhbərinin 1997-ci ildə xalqımızın möhtəşəm abidəsi “Kitabi-Dədəm Qorqud” dastanının 1300 illik yubileyinin beynəlxalq səviyyədə keçirilməsi haqqında imzaladığı tarixi fərman cənab H.Əliyevin xalqının, millətinin

keçib-gəldiyi tarixi mərhələlərə bir daha aydınlıq gətirmək məqsədiylə bağlı idi. Fərmanda deyilir: “Azərbaycan xalqının mühüm tarixi və mədəniyyət qaynaqlarından biri “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı dünya xalqlarının mənəvi sərvətləri xəzinəsinə daxil olan nadir mədəniyyət abidəsidir. Dastanın 1300 illik yubleyinin keçirilməsi Azərbaycan xalqının, ümumən türk xalqlarının qədim və zəngin mədəniyyətə malik olduğunu sübut edir. Bunu nəzərə alaraq, Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyinə tapşırılsın ki, “KDQ” dastanın 1300 illik yubileyinin beynəlxalq səviyyədə qeyd olunmasını təmin etmək məqsədiylə BMT-nin YUNESKO təşkilatına müraciət etsin.

Bu tarixi fərmanın keçirildiyi beynəlxalq konfransda H.Əliyev dedi: “Kitabi-Dədə Qorqud dastanının sahibi Azərbaycan xalqıdır, Kitabi-Dədə Qorqud dastanının vətəni Azərbaycandır!”

Möhtərəm Prezidentimizin Azərbaycan xalqının milli mənəvi dəyərlərinin qorunub saxlanılmasında ən böyük fakt, sənəd olan folklor abidələrinin, folklor qaynaqlarının qorunub saxlanılması haqqında son fərmanı da bilavasitə xalqın tarixi keçmişinin canlandırılması və gənc nəslin istifadəsinə verilməsi mahiyyəti daşıyır, çünki, folklor xalqın qan yaddaşı, canlı keçmişidir.

Əlbəttə uzun müddət respublikamıza rəhbərlik edən cənab Heydər Əliyevin çoxsahəli və zəngin həyat yolu Azərbaycan xalqının tarixinin ən sanballı, ən zəngin səhifəsi olacaqdır. Bu tarixi salnamədə möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyevin nitq mədəniyyəti məsələləri də diqqət mərkəzində olacaqdır.

Bunları icra edərəkən Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyevin o təmkinli və şaqraq səsi, daima qulağımızda səslənəcək! Ruhu şad olsun! Ey müdrik İnsan!

THE ROLE OF HEYDAR ALIYEV'S ORAL SPEECH IN CONSTRUCTION STATEHOOD IN AZERBAIJAN SUMMARY

Key words: *speech, national leader, language policy, management, living folk language.*

A huge part of the work of state building in Azerbaijan made by the great statesman and national leader Heydar Aliyev, is the language policy. As an intelligent person, an outstanding citizen and, above all, as a “master of state administration, master of power” (Karaulov), H. Aliyev knew and highly appreciated the language, deeply aware of its significant role in the administration of each national state. That is why H. Aliyev conducted state and language activities in Azerbaijan at the same time.

Following the lofty goal of enriching and comprehensive development of the Azerbaijani language, Heydar Aliyev, as the president of the state, repeatedly gave orders to develop laws and decrees aimed at supporting the current state and ensuring the further development of the Azerbaijani language. One of the characteristic specific features of H. Aliyev was that he, as the president of the country, directly participated in the process of implementing these laws and decrees. In this noble cause, the most adequate tool was the Azerbaijani language, which Heydar Aliyev, as an outstanding political figure, who had no analogue in the socio-political history of the Azerbaijani people, mastered perfectly.

The speech of the national leader of the Azerbaijani people was the most understandable and accessible means of communication between the outstanding political figure and representatives of wide public circles. The people understood their leader perfectly, even when he spoke about complex, purely political issues, listened with satisfaction to his rich original speech, full of words, phrases and phrases drawn from the living folk language.

H. Aliyev's speech, figuratively speaking, like a stream, at the very beginning flows slowly, meandering and branching, and then, like a powerful mountain stream, rages with philosophically colored wise sayings, rich shades of intonations, stylistic accents. He always spoke calmly, with restraint, carefully choosing the most suitable meanings of words. At times, this speech became piercingly sharp, especially when it was addressed to negligent officials. All this together found a lively response in the hearts of grateful listeners. This was the core basis of the special attractiveness of H. Aliyev's speech.

HEYDƏR ƏLİYEVİN ANDIÇMƏ NİTQLƏRİNİN LİNGVOSTATİSTİK VƏ FUNKSIONAL TƏHLİLİ

XÜLASƏ

Açar sözlər: Heydər Əliyev, andiçmə nitqi, siyasi diskurs, diskurs.

Məqalədə siyasi diskursun mühüm bir janrı kimi, Ümummilli Lider, Prezident Heydər Əliyevin 1993 və 1998-ci illərdəki andiçmə nitqlərinin lingvostatistik və funksional təhlilinin ilkin nəticələrindən bəhs edilir. Azərbaycan dillindəki siyasi diskursun bu janrına xas olan xüsusiyyətləri aşkara çıxarmaq üçün andiçmə nitqlərinin ümumi həcmi, cümlələrin ümumi sayı, hər bir nitqdə istifadə edilmiş cümlələrin minimal və maksimal uzunluğu, siyasi diskurs üçün səciyyəvi leksikadan istifadə tezliyi kimi məsələlərin statistik hesabı aparılır və onlar cədvəl şəklində təqdim edilir. Siyasi diskurs lingvistik ədəbiyyatda birmənalı qarşılanmayan mürəkkəb lingvistik hadisədir. Onun bir janrı kimi andiçmə nitqi ənənəsi ABŞ-da formalaşmışdır. Andiçmə nitqi azərbaycandilli siyasi diskurs üçün yeni janr olsa da, müasir dövr üçün getdikcə daha çox əhəmiyyət kəsb edir. Andiçmə nitqinin əsas məqsədi, yəni millətin birləşdirilməsi və məzmununun vətəndaşların gözləntilərinə uyğun gəlməsi sayəsində bu nitq janrı siyasi fəaliyyətin mühüm təsir vasitəsi sayılır. Heydər Əliyevin andiçmə nitqləri tipik struktura malikdir. Tədqiqatın ilkin nəticələri göstərir ki, Heydər Əliyevin andiçmə nitqləri siyasi diskursun bu janrının bütün funksiyalarına uyğundur və ona xas olan bütün elementləri ehtiva edir.

Bu tədqiqat Azərbaycan xalqının Ümummilli Lideri, Prezident Heydər Əliyevin 1993 və 1998-ci illərdə andiçmə mərasimində söylədiyi nitqlərin lingvostatistik təhlilinin ilkin nəticələrinə həsr olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, Heydər Əliyevin andiçmə nitqləri azərbaycandilli siyasi diskursun mühüm janrı kimi diqqəti cəlb edir. Andiçmə nitqi ənənəsi, məlum olduğu kimi, Amerika Birləşmiş Ştatlarında təşəkkül tapmış, janrın norma və prinsipləri orada formalaşmışdır. Prezidentlik institutunun mövcud olduğu digər ölkələrdə bu ənənənin özünəməxsus xüsusiyyətləri vardır. Azərbaycanda prezidentin andiçmə mərasimi və nitqi ənənəsinin başqa ölkələrlə müqayisədə çox da böyük tarixi yoxdur. Bu səbəbdən azərbaycandilli siyasi diskurs üçün andiçmə nitqi yeni janr kimi diqqəti cəlb edir və onun funksional və təşkili prinsipləri formalaşmaqda davam edir.

Təhlilin nəticələrinə keçməzdən əvvəl andiçmə nitqinin də daxil olduğu siyasi diskurs və onun janrları haqqında bəzi mülahizələrə diqqət yetirmək lazım gəlir. Siyasi diskurs cəmiyyət daxilində siyasi ünsiyyətin əsaslandığı mühüm prinsiplər haqqında təsəvvür yaradan bilik sahəsi olmaq etibarilə müasir lingvistik tədqiqatların diqqət mərkəzində durur. İnterdissiplinar səciyyə daşdığına görə, siyasi diskurs problemləri ilə politoloq, sosioloq, kulturoloq, dilçilər və bir çox başqa sahələrin mütəxəssisləri məşğul olurlar.

Tədqiqatçılar arasında “siyasi diskurs” anlayışı haqqında ümumən qəbul edilmiş vahid fikir yoxdur. Bir çox tədqiqatçılarda “siyasi diskurs”, “siyasət dili”, “ictimai-siyasi nitq”, “siyasi kommunikasiya”, “siyasi dil”, “siyasi nitq” kimi terminlər sinonim və ya paralel olaraq istifadə edilir [bax: 3; 4; 5; 9; 10; 12]. Belə vəziyyət siyasi diskursla bağlı terminoloji təcrübənin qeyri-sabitliyini göstərməklə yanaşı, həmin hadisənin çoxaspektli xarakterini də ortaya qoymuş olur. Siyasi diskursa müxtəlif baxış bucağından yanaşmanın mümkünlüyü göstərilir. Məsələn, V.Z.Demyankov siyasi diskursa a) sırf filoloji, b) sosiopsixolingvistik, c) fərdi hermenevtik nöqtəyi-nəzərdən yanaşmanı qeyd edir [5,35].

Siyasi diskurs anlayışına yanaşmaların müxtəlifliyi ilə bərabər, bu sferanın əhatə etdiyi janrlar məsələsində də yekdillik yoxdur [bax: 12; 13, 55-57]. Lakin prezidentlərin andiçmə nitqləri siyasi diskursun bir janrı kimi qəbul edilir.

Andiçmə nitqi, latın terminologiyası ilə desək, inaqurasiya nitqi siyasi ünsiyyətdə aparıcı yer tutan ritual əhəmiyyətli siyasi mətn sayılır. Belə nitq “ünsiyyətin fatik (əlaqəyaradıcı) komponentinin üstünlük təşkil etməsi ilə səciyyələnir ki, bu da onun siyasi rituala aid olduğunu vurğulayır” [11,210]. “Andiçmə nitqi yeni prezidentin andiçmə mərasiminin, dövlətçiliyin təntənəsi ilə müşayiət olunan teatrlaşdırılmış siyasi aksiyanın məzmun özəyini təşkil edir” [8]. Andiçmə nitqi “ciddi tənzimləyici çərçivələrə malik və böyük auditoriyaya yönəlmiş ayrıca spesifik struktur” və “mühüm siyasi anlayışdır ki, özündə dil, ünsiyyət, siyasətçi-natiq və cəmiyyətin siyasi durumu arasında qarşılıqlı əlaqənin bütün aspektlərini cəmləşdirir” [7,10].

Prezidentlik fəaliyyətinin vəzifə və xüsusiyyətlərini səciyyələndirən andiçmə nitqlərində əsas ideoloji məsələ kimi ölkə vətəndaşı olmanın mahiyyəti müzakirə edilir, ali məqsəd olaraq xalqı, milləti maddi və mənəvi milli dəyərlər əsasında birləşdirməyin konseptual əsasları, cəmiyyətdə hakim olan dəyərlər ifadə edilir.

---

* AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Hind-Avropa şöbəsinin müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor.

E-mail: ilham_tahir@rambler.ru

Andiçmə nitqi ümumi siyasi diskurs sistemində elə bir siyasi fəaliyyət növü hesab edilir ki, burada ənənəvi ideoloji dəyərlər və cəmiyyətin milli-mental xüsusiyyətləri əks olunur. Onun əsas məqsədi xalqı, milləti birliyə, həmrəyliyə çağırmaq və dövlətin yeni başçısının öz hakimiyyəti dövründə əsaslanacağı prinsipləri bəyan etməkdir.

Andiçmə nitqinin bir sıra funksiyaları vardır: 1) integrativ (tarixinin mühüm bir məqamında millətin birliyinin təsdiqi); 2) inspirativ (milləti gələcək böyük işlərə ruhlandırmaq və ənənəvi dəyərlərin tərənnümü); 3) deklarativ (yeni prezident tərəfindən hakimiyyətinin əsas prinsiplərini bəyan edilməsi); 4) performativ (natiqin şəxs kimi deyil, status rolunda çıxış etməsi ilə vəzifələndirilməsinin rəsmi rituala malik olma mənasının reallaşması) [11, 205–214].

Siyasi dildən istifadə edilməsi prezidentin çıxış və nitqlərinə xas olan funksiyaların yerinə yetirilməsinə kömək edir. Siyasi diskursa aid mətnlərdə milli dilin digər altsistemlərində olmayan fonetik, morfoloji və sintaktik hadisələri aşkar etmək, demək olar ki, mümkün deyildir [4,9], yəni siyasi dilin üstün olduğu mətnlərdə də milli dilin imkanlarından istifadə edilir və bu, siyasi dili kütləvi auditoriya üçün ölçətan, eyni zamanda kütləvi şüurun manipulyasiyası üçün kifayət qədər çəvik edir.

Aparığımız təhlilin ilk mərhələsində Prezident Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərinin ümumi statistik təsviri verilir. Bu janra xas olan xüsusiyyətləri aşkara çıxarmaq üçün nitqlərin ümumi həcmi, cümlələrin ümumi sayı, hər bir nitqdə istifadə edilmiş cümlələrin minimal və maksimal uzunluğu kimi məsələlərin statistik hesabı aparılır və onlar cədvəl şəklində təqdim edilir (Cədvəl 1).

Cədvəl 1. Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərində sintaktik konstruksiyaların sayı

Nitq	Sözlərin ümumi sayı	Cümlələrin ümumi sayı	Cümlənin minimum/maksimum uzunluğu (sözlə)
HƏ-1993	2420	143	2/50
HƏ-1998	3986	261	2/72

Təhlil göstərir ki, Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərinin həcmi 2420 sözdən 3986 sözə qədər dəyişir. 1998-ci ildəki nitqdə sözlərin sayı təxminən 2 dəfə artır. Bundan əlavə, nitqlərdə cümlələrin miqdarı da həmin həcmdə, yəni təxminən 2 dəfə artır.

Nitqlərdə sözlərin kəmiyyət cəhətdən artması önu göstərir ki, Prezident ölkənin taleyi ilə bağlı daha çox məsələlərə dair mülahizələrə yer verir, bu səbəbdən 1998-ci ildəki nitqdə öz planlarını söyləmək üçün daha çox zaman müddəti tələb olunur.

Sözlərin ümumi miqdarının və onların cümlədə paylanmasının müqayisəsindən aşağıdakı nəticələr alınmışdır. Heydər Əliyev birinci andiçmə nitqində maksimal uzunluğu 50 sözdən ibarət cümlələrdən istifadə etmişdir, ikinci andiçmə nitqində isə bu göstərici 22% çox, yəni 72 sözdən ibarət olmuşdur. Başqa sözlə, Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərində cümlələrin maksimal uzunluğu 50-dən 72-yə qədər artmışdır. Cümlələrin minimal uzunluğu dəyişməz olaraq qalmış və hər iki nitqdə 2 söz təşkil etmişdir.

Əziz həmvətənlər! [1]

Əziz dostlar! [2]

Dövlət müstəqilliyini möhkəmləndirmək, müstəqil dövlət quruluşu yaratmaq, dövlət atributlarını yaratmaq və inkişaf etdirmək, Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü, tam suverenliyini təmin etmək, ölkəmizi müharibə şəraitindən çıxarmaq, respublikanın vətəndaşlarının rifahını yaxşılaşdırmaq, onların yaşaması üçün lazımı şərait yaratmaq və bu vəzifələr mənim prezident fəaliyyətimdə əsas istiqamətlər olacaqdır və mən bunların həyata keçirilməsinə çalışacağam [1].

Bir çox partiyaların və təşkilatların bu seçkilərdə fəal iştirak etməsi, prezidentliyə altı namizədin olması, seçkiqabağı kampaniyanın tam sərbəst, azad, aşkarlıq şəraitində keçirilməsi, prezidentliyə namizədlərin çox ciddi rəqabət aparması, bunun nəticəsində də prezident seçkilərinin baş tutması, Azərbaycanda seçicilərin indiyə qədər görünməmiş fəallığı və seçicilərin əksəriyyətinin prezident seçkilərində iştirak etməsi, nəhayət, bütün bunların nəticəsində Azərbaycanda prezident seçkilərinin vaxtında keçirilməsi – bunlar hamısı Azərbaycanda demokratiyanın varlığını və demokratiyanın inkişafı istiqamətində atılan böyük addımların olduğunu göstərir [2].

Nitqlərin təhlilinin nəticələrinin daha təfərrüatlı təqdimatı üçün andiçmə nitqlərində siyasi diskurs üçün səciyyəvi leksikadan istifadənin tezliyini əks etdirən cədvəl tərtib edilmişdir (Cədvəl 2). Hesablamalarda leksik vahidlərin söz-forma şəkli nəzərə alınmışdır. Tərtib olunmuş cədvəldə ən çox tezliyə malik sözlər başlanğıc formada təqdim edilmişdir.

Cədvəl 2. Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərində çox işlənən leksik vahidlər

	HƏ-1993	HƏ-1998
1.	Azərbaycan 91	Azərbaycan 174
2.	respublika 68	respublika 17
3.	dövlət 37	dövlət 51
4.	xalq 30	xalq 33
5.	müstəqillik 20	müstəqillik 13
6.	vətəndaş 18	vətəndaş 13
7.	müstəqil 16	müstəqil 17
8.	demokratik 12	demokratik 14
9.	inkişaf 11	inkişaf 27
10.	azadlıq 9	azadlıq 11
11.	həyat 9	həyat 6
12.	siyasət 9	siyasət 11
13.	demokratiya 6	demokratiya 11
14.	insan 5	insan 12
15.	sülh 5	sülh 17
16.	ölkə 3	ölkə 40
17.	rifah 3	rifah 2
18.	həmvətən 2	həmvətən 2
19.	azad 1	azad 9
20.	soydaş 1	soydaş 3

Cədvəl 2-dən göründüyü kimi, *Azərbaycan* sözü Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərində ən çox işlənən sözdür. 1993-cü il nitqində *Azərbaycan* sözünün işlənməsinin kəmiyyət göstəricisi 91-dən 1998-ci il nitqində 174-ə qədər artmışdır. Prezident *Azərbaycan* sözünün işləndiyi mənada *respublika*, *dövlət* və *ölkə* nominativ vahidlərindən də istifadə edir: *respublika* sözü 1993-də 68, 1998-də 17 dəfə, *dövlət* sözü 1993-də 37, 1998-də 51 dəfə, *ölkə* sözü 1993-də 3, 1998-də 40 dəfə işlənmişdir. *Azərbaycan* sözü hər iki andiçmə nitqinin mətnində ümumilikdə 265 dəfə, *respublika*, *dövlət* və *ölkə* sözləri hamısı birlikdə 216 dəfə istifadə edilmişdir. Bu vahidlərin arasında *respublika* və *dövlət* sözlərinin hər iki andiçmə nitqinin mətnində işlənmə tezliyi təxminən bərabər (*dövlət* –88, *respublika* – 85), *ölkə* sözünün işlənmə tezliyi isə təxminən 2 dəfə az (43 dəfə) olmuşdur. Bu sözlərin 1993-cü il andiçmə nitqində tezlik dərəcəsi *respublika* (68), *dövlət* (37), *ölkə* (3) ardıcılığı üzrə azalırsa, 1998-ci il andiçmə nitqində *respublika* (17), *ölkə* (40), *dövlət* (51) ardıcılığı üzrə artır.

Prezident Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərinin mətnlərində ölkənin əhalisini bildiren bir neçə söz müşahidə edilir: *vətəndaş*, *xalq*, *insanlar*, *əhali*, *dostlar*, *həmvətən*, *soydaş*, *qardaş* və *bacılar*. Birinci andiçmə nitqində bu sözlər hamısı birlikdə 58 dəfə, ikinci nitqdə 63 dəfə işlənir. *Vətəndaş* sözü hər iki nitqdə işlənir, işlənmə sayı 18-dən 13-ə dəyişir. *Xalq* sözü də hər iki nitqdə, birincidə 30 dəfə, ikincidə 33 dəfə işlənir. *Vətəndaş* və *xalq* sözlərindən üslub neytrallığı ilə seçilən *insanlar* sözünün işlənmə kəmiyyəti 5-dən 12-yə qədər artır. Qeyri-formallığı, qeyri-rəsmiliyi ilə seçilən *dostlar*, *həmvətənlər* sözləri andiçmə nitqlərində yalnız müraciət, xitab məqamında istifadə olunur: *Əziz dostlar*, *əziz həmvətənlər!* *Əziz həmvətənlər!* *Əziz və hörmətli həmvətənlər!*

Nümunələrdə müraciət forması kimi təqdim edilən *həmvətən* sözü siyasi diskursun andiçmə nitqi janrı üçün xarakterik olan rəsmi müraciət formasındakı *vətəndaş* sözünün daşdığı mənaya uyğun gəlir və dövlətçilik ideyası ilə sıx əlaqəlidir. Müraciət yerində istifadə edilmiş qeyri-formal, qeyri-rəsmi *dostlar* sözü ölkənin və dövlətin başçısı kimi prezidentə etibar, inam və etimad münasibəti yaradır.

Andiçmə nitqlərində rast gəlinən *azad*, *azadlıq*, *müstəqil*, *müstəqillik*, *demokratik*, *demokratiya* kimi sözlər həmin dövrdə böyük bir imperiyadan qoparaq müstəqilliyə qovuşmuş ölkə üçün mühüm sözlər sayıla bilər və xalqın iradəsi ilə seçilmiş prezident birinci andiçmə nitqində həm ölkə əhalisinə, həm də dünyaya qarşıdakı müddət ərzində yürüdəcəyi siyasətdə əsaslanacağı anlayış-dəyərləri həmin sözlər vasitəsilə bəyan edir. *Azad* sözündən başqa, digər sözlərin kəmiyyət göstəriciləri xeyli yüksəkdir. 1993-cü il andiçmə nitqində *azad* sözü 1, *azadlıq* – 9, *müstəqil*– 16, *müstəqillik* –20, *demokratik* –12, *demokratiya* – 6 dəfə işlənir. 1998-ci il andiçmə nitqində həmin sözlərin işlənmə tezliyi aşağıdakı kimidir: *azad* – 9, *azadlıq* – 11, *müstəqil*– 17, *müstəqillik* –13, *demokratik* –14, *demokratiya* –11.

Bizim xarici siyasətimiz birinci növbədə Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini təmin etməyə yönəldilməlidir [1]. *Biz XXI əsrə daha da qüdrətli, müstəqil Azərbaycan dövləti çatdırmaq istəyirik* [2]. *Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi sarsılmazdır və əbədidir.* [2]. *Vətəndaşların azadlıqları və eyni zamanda hüquqları dövlət tərəfindən qorunur və*

qorunmaqdadır [2]. **Azad, sərbəst, demokratik ölkə** kimi Azərbaycan inkişaf edəcək və Avropa ilə Asiyanın qovuşduğu bir yerdə öz tarixi xidmətlərini göstərəcəkdir [2].

Bu cümlələrdəki *dövlət müstəqilliyi, müstəqil Azərbaycan dövləti, vətəndaşların azadlıqları, azad, sərbəst, demokratik ölkə* kimi ifadələr insanların, vətəndaşların uğurluluq, sərbəstlik şərtinin anlaşılmasını, dərk edilməsini göstərir. Bu, həm insanların, həm də ölkənin azadlığıdır. Məhz bu yolla Prezident Heydər Əliyev müstəqillik, uğurluluq, sərbəstlik və azadlıq arasında möhkəm əlaqəni müəyyənləşdirir və həmin əlaqəni *vətəndaş(lar) – ölkə – dövlət* sıralamasının köməyi ilə möhkəmləndirir.

Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərində *həyat, rifah, inkişaf* diqqət çəkən sözlərdən sayıla bilər: *Bundan sonra da bütün vətəndaşların bərabər hüquqla Azərbaycan Respublikasının ictimai-siyasi həyatında iştirak etməsi üçün imkanlar yaradılacaqdır* [1]. *Dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra Azərbaycanın həyatı ağır yol keçibdir* [2]. ... *biliyimi, təcrübəmi, qüvvəmi Azərbaycan xalqının, Azərbaycan Respublikasının rifahına həsr edəcəyəm* [1]. *Azərbaycanlı insanların həyat tərzini yaxşılaşdırmaq üçün biz səmərəli tədbirlər görəcəyik* [2]. *Çalışmalıyıq ki, bu potensial ... bundan sonra da respublikamızın bütün vətəndaşlarının, bütün təbəqələrin həyat tərzinin yaxşılaşması üçün şərait yaratsın* [1]. *Azərbaycanın imkanlarından səmərəli istifadə edib, iqtisadiyyatı inkişaf etdirib Azərbaycan xalqının rifah halını yüksəltmək üçün çalışırıq* [2]. .... *bu da Azərbaycanda həqiqi demokratiyanın inkişafı üçün daha geniş imkanlar yaradacaqdır* [1].

Həyat və rifah sözlərinin işlənmə tezliyi 1993-cü il andiçmə nitqində müvafiq olaraq 9 və 3 dəfədən, ikinci andiçmə nitqində 6 və 2 dəfəyə qədər azalır. Əvəzində andiçmə nitqlərinin hər ikisində *inkişaf* sözünün yüksək tezliklə işlənməsini görmək olar. Onun tezliyi 1993-cü ildə 11-dən 1998-ci ildə 27-yə qədər yüksəlir. Bu, Prezident Əliyevin ölkədə həyatın müxtəlif sahələrində baş verməkdə olan dəyişikliklərə meyilliliyini göstərir.

Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərinin lüğət tərkibinin statistik kəmiyyət göstəricilərinin təhlili göstərir ki, nitqlərdə *Azərbaycan, ölkə, dövlət, respublika* leksik vahidləri ilə verballaşan “*ölkə*”, *vətəndaş, xalq, insanlar, əhali, dostlar, həmvətən, soydaş* leksik vahidləri əsasında verballaşan “*əhali*”, *inkişaf, inkişaf etmək* leksik vahidləri ilə verballaşan “*inkişaf*”, *azad, azadlıq, müstəqillik, müstəqil* leksik vahidləri ilə verballaşan “*azadlıq, müstəqillik*”, *demokratik, demokratiya* sözləri əsasında verballaşan “*demokratiya*”, *həyat, həyat tərz* sözləri ilə verballaşan “*həyat*” kimi konseptləri ayırmaq olur. Bu konseptlər Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərinin inteqrativ (birləşdirici) və inspirativ (ruhlandırıcı) funksiyalarını aktuallaşdırır.

Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərində bu janra məxsus olan funksiyaların, yəni inteqrativ, inspirativ, deklarativ və performativ funksiyaların reallaşma vasitələrini ayırmaq olur. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, inteqrativ funksiyanın mahiyyəti çətin beynəlxalq, regional siyasi və böhranlı iqtisadi şəraitdə qazanılmış dövlət müstəqilliyini qorumaq, bütün qüvvələri bir araya gətirmək üçün xalqın, millətin birliyinə çağırış etməkdən, səy göstərməkdən ibarətdir. Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərində bu funksiya bir sıra leksik vasitələrlə reallaşdırılır. Həmin leksik vasitələr müxtəlif nitq nissələrinə aid olub özündə ümumilik, topluluq, birləşdiricilik seması daşıyan vahidlərdir. Onların nitq hissələri üzrə paylanması və andiçmə nitqlərində işlənmə göstəriciləri cədvəl şəklində təqdim olunur (Cədvəl 3).

Cədvəl 3. Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərində inteqrativ funksiyanı reallaşdıran leksik vasitələr:

		HƏ-1993	HƏ-1998
İnteqrativ funksiyanı reallaşdıran vasitələr			
İsim	Birlik	8	1
	həmrəylik	2	1
	Xalq	30	33
	millət	2	1
	Soydaş	1	3
	cəmiyyət	10	2
Sifət	Ümumi	-	3
	bərabər	3	-
Əvəzlik	biz	16	56
	bizim	14	26
	hamı	4	9
	bütün	29	24
	hər	-	2
Zərf	bərabər	-	1
	birlikdə	1	1
Feil	birləşdirmək	1	4
	birləşmək	1	1

İnspirativ funksiyanın mahiyyəti ölkənin ənənəvi bəşəri və milli dəyərlərinin tərənnümü və ölkə vətəndaşlarının, xalqın, millətin gələcəkdə görülməli olan böyük işlərə ruhlandırmaqdan ibarətdir. Prezidentlik vəzifəsini qəbul edən şəxs nitqində özünün prezidentliyi müddətində ölkənin xoşbəxt, işıqlı gələcəyinə dinləyicilərin və vətəndaşların ümidlərini artırır, onları bu istiqamətdə ruhlandırır, özünün siyasi kursuna inandırır. Heydər Əliyevin təhlil olunan andiçmə nitqlərində ölkənin xoşbəxt, işıqlı gələcəyi barədə təsəvvürlərin formalaşdırılması üçün istifadə olunan leksik və sintaktik birləşmələr dinləyicilərin şüurunda müsbət təəssürat və uğur obrazı yaratmağa xidmət edir. Aşağıdakı cədvəldə qeyd edilən konstruksiyalar da diqqəti bu baxımdan cəlb edir:

HƏ-1993	HƏ-1998
<i>demokratik, sivilizasiyalı cəmiyyətin yaranmasına imkan verən</i>	<i>ümumi daxili məhsul istehsalında artım, inkişaf illəri</i>
<i>vətəndaş həmrəyliyyətinin, vətəndaş birliyinin yaranması</i>	<i>Azərbaycanda maliyyə vəziyyəti sağlamdır, sabitdir.</i>
<i>yeni iqtisadi islahatlar</i>	<i>açıq, sərbəst iqtisadiyyat yolu ilə gedən ölkəyik</i>
<i>Azərbaycan xalqının qüvvələrini səfərbər edib, bütün imkanlardan istifadə edib, bütün səylərini sərf edib ... nail olacağam.</i>	<i>Azərbaycanda ictimai-siyasi sabitlik təmin olunub</i>
<i>Azərbaycanı müharibə şəraitindən çıxarmaq, işğal olunmuş torpaqlarımızı geri qaytarmaq üçün</i>	<i>Azərbaycanda sahibkarlığın inkişaf etməsi uğrunda</i>
<i>respublikanı müdafiə etmək üçün qüdrətli bir ordunun yaradılması</i>	<i>Az təminatlı insanların həyat tərzini yaxşılaşdırmaq üçün</i>
<i>şəhidlərimizin qanı yerdə qalmayacaq</i>	<i>müstəqil Azərbaycanın inkişafının yeni mərhələsi</i>
<i>Azərbaycan xalqı öz qamətini düzəldəcək, ayağa qalxacaq, gücünü birləşdirəcək, müasir ordusunu yaradacaq və müstəqil dövlətini, öz ərazisini ... göz bəbəyi kimi qoruyacaqdır.</i>	<i>biz gələcəyə nikbinliklə baxırıq.</i>
<i>Azərbaycanda bütün millətlərin, bütün dinlərin bərabər hüquqla yaşaması üçün bütün şərait yaradılacaqdır.</i>	<i>Azad, sərbəst, demokratik ölkə kimi Azərbaycan inkişaf edəcək</i>

Andiçmə nitqinin deklarativ funksiyası vəzifəyə gələn prezidentin öz siyasi kursunun prinsiplərini bəyan etməsidir. Bu funksiya dövlət, xalq və millət qarşısında borc, dövlətin və onun vətəndaşlarının mövcud problemlərinin aradan qaldırılması, həlli ilə bağlı idarəetmədə riayət ediləcək işi prinsipinin bəyanıdır. Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərində bu funksiyanın realizəsinə aid olan leksik və sintaktik konstruksiyaların bəzi nümunələrini aşağıdakı cədvəldə görmək olar.

HƏ-1993	HƏ-1998
<i>Məhz bu dövrdə mənim üzərimə qoyulan bu vəzifənin məsuliyyətini dərinəndən dərk edirəm.</i>	<i>ölkəmizdə nizami, peşəkar ordu yaranmışdır.</i>
<i>respublikanı müdafiə etmək üçün qüdrətli bir ordunun yaradılması bizim əsas vəzifəmizdir.</i>	<i>Azərbaycanda həyatın bütün sahələrinin demokratikləşdirilməsi</i>
<i>Mən bu gün bəyan edirəm ki, şəhidlərimizin qanı yerdə qalmayacaq.</i>	<i>respublikamızda bazar iqtisadiyyatını qurub-yaratmaq bizim əsas vəzifəmiz olmuşdur.</i>
<i>insan hüquqlarının qorunması üçün bütün təminatları yaradacağam.</i>	<i>xalqın rifah halının yaxşılaşdırılması, sosial problemlərin həll olunması üçün gözəçarpacaq işlər görülmüş</i>
<i>qeyri-qanuni silahlı dəstələrin ləğv olunmasına çalışmalıyıq.</i>	<i>məsələnin sülh yolu ilə həll olunması Azərbaycanın ərazi bütövlüyü prinsipinə söykənməlidir.</i>
<i>yeni iqtisadi islahatlar aparmaq yolu ilə bazar iqtisadiyyatına keçmək istiqamətində hərəkət etməliyik.</i>	<i>islahatlarımızın sosial yönümünə xüsusi fikir veririk.</i>
<i>Azərbaycan Respublikası bundan sonra heç vaxt başqa bir dövlətin tərkibinə daxil olmayacaq.</i>	<i>öz tarixi missiyamızı dərk edirik.</i>

Andiçmə nitqinin performativ funksiyası seçilmiş prezidentin dövlətin və millətin rəhbəri, Lideri kimi fəaliyyətə başlamağa hazır olmasında, üzərinə qoyulan məsuliyyəti dərk etməsində özünü göstərir. Bu funksiyanın əsasını seçilmiş vəzifəyə başlamaqla qanunun aliliyini təmin etmək və Liderlik yükünü üzərinə götürmək təşkil edir. Layiqli Lider auditoriyamı inandıra bilməlidir ki, ölkəsini və millətini uğurlu gələcəyə inamla aparmaq üçün kifayət qədər bilik və təcrübəyə, millətin inkişaf perspektivlərini görə bilmək müdrikiyinə sahibdir. Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərində həmin funksiyanın reallaşmasına xidmət edən aşağıdakı nümunələri göstərmək olar.

HƏ-1993	HƏ-1998
<i>mənim üzərimə qoyulan bu vəzifənin məsuliyyətini dərinəndən dərk edirəm.</i>	<i>Müstəqil Azərbaycanın yenidən prezidenti seçilməyimdən qürur hissi keçirirəm.</i>
<i>Belə bir yüksək məsuliyyətli vəzifəni öz üzərimə götürərəkən, birinci növbədə Azərbaycan xalqının zəkasına, müdrikiyinə, qüdrətinə güvənirəm.</i>	<i>... mən andıma daim sadıq qalacağam ... Azərbaycana, millətimizə, xalqımıza sədaqətlə xidmət edəcəyəm.</i>
<i>Azərbaycan xalqının mənə bəslədiyi ümidlər məni bu vəzifəni üzərimə götürməyə məcbur edibdir.</i>	<i>Biz bu müqəddəs məqsədlərə nail olmaq üçün bundan sonra da çalışacağıq.</i>
<i>.... bu prinsiplərə daim sadıq olacağam.</i>	

Beləliklə, Ümummillî Lider, Prezident Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərinin linqvostatistik və funksional təhlili göstərir ki, bu janr siyasi ünsiyyətdə xüsusi yer tutur, dinləyici qismində xalq ilə prezidentin birləşməsinə xidmət edir və bu siyasi ünsiyyətin məqsədi də prezident ilə cəmiyyətin, toplumun əlaqəsini formalaşdırmaqdır. Heydər Əliyevin əsas məqsəd və niyyəti milləti birləşdirmək olan andiçmə nitqləri siyasi fəaliyyətin mühüm təsir vasitəsi olmaqla, tipik struktura malikdir. Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, Heydər Əliyevin andiçmə nitqləri siyasi diskursun bu janrının bütün funksiyalarına uyğundur və ona xas olan bütün elementləri ehtiva edir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əlirza oğlu Əliyevin Andiçmə mərasimində nitqi - 10 oktyabr 1993-cü il // <https://lib.aliyevheritage.org/az/66679364.html>
2. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əlirza oğlu Əliyevin Andiçmə mərasimində nitqi - 18 oktyabr 1998-ci il // <https://lib.aliyevheritage.org/az/7958721.html>
3. Şiriyev, F.A. Siyasi diskurs siyasi filologiyanın predmeti kimi // – Bakı: Bakı Dövlət Universitetinin Xəbərləri, Humanitar elmlər seriyası, – 2009, № 1, – s. 23-26.
4. Будаев Э. В. Современная политическая лингвистика / Э. В. Будаев, А. П. Чудинов // Philology.ru: русский филологический портал. – URL: <http://www.philology.ru/linguistics1/budaev-chudinov-06a.htm> (дата обращения: 03.07.2018).
5. Демьянков В.З. Политический дискурс как предмет политологической филологии // Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. – Москва: ИНИОН РАН, – 2002. № 3. – с. 32-43.
6. Зверева, Е. В. Linguistic-cognitive analysis of political discourse: conceptual, rhetorical and linguistic characteristics of the inaugural speeches of the presidents of Russia, the USA, Brazil and Chile / E. V. Zvereva, B. E. Cross. - Moscow: Peoples' friendship university of Russia, 2020. - 176 с.
7. Ильичева Н.В. Взаимодействие лингвистики текста и дискурсивного анализа // Язык. Текст. Слово: Филологические исследования: Сборник статей молодых ученых. - Самара: Изд-во СГПУ, 2004. - с. 22-27.
8. Инаугурационная речь // Энциклопедия «Дискурсология» // <https://cyberleninka.ru/article/n/inauguratsionnaya-rech>
9. Сидорова, Н. А. Политический дискурс - языковые манипуляции: монография / Н. А. Сидорова, С. А. Степанов, Е. В. Лимарова. – Москва: ИТЦ, 2018. – 177 с.
10. Современная политическая коммуникация: учебное пособие / отв. ред. А. П. Чудинов; Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2009. – 292 с.
11. Шейгал Е. И. Инаугурационное обращение как жанр политического дискурса / Е. И. Шейгал // Жанры речи–3: сб. науч. ст. – Саратов, 2002. – № 3. – С. 205-214
12. Шейгал, Е.И. Семиотика политического дискурса. Волгоград, 2000.
13. Шмелева, Т.В. Жанровая система политического общения // Политическое поведение и политические коммуникации: Психологические, социологические и филологические аспекты. Красноярск, 1994, с. 55-57.
14. Van Dijk T. A. Discourse and Context: A Socio-Cognitive Approach / T. A. Van Dijk. – Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2008. – 287 p.

LINGOSTATISTICAL AND FUNCTIONAL ANALYSIS OF PRESIDENT HEYDAR ALIYEV'S INAUGURAL SPEECHES

SUMMARY

Key words: *Heydar Aliyev, inaugural speech, political discourse, discourse*

The article deals with the preliminary results of the lingvostatistic and functional analysis of President Heydar Aliyev's inaugural speeches made in 1993 and 1998 as an important genre of political discourse. To identify the specific features of this genre of Azerbaijani-language political discourse, a statistical report was carried out, and presented in a table on such issues as the total volume of the inaugural speeches, the total number of sentences, the minimum and maximum length of sentences in each speech, and the frequency of use of vocabulary typical of political discourse. The political discourse is a complex linguistic phenomenon with no definitive perception in linguistic literature. The tradition of this genre was formed in the USA. It is a new genre in Azerbaijani-language political discourse, but it is becoming increasingly important. Thanks to the intention of speech, i.e. unification of the nation and the conformity of its content with citizens' expectations, the inaugural speech is an effective instrument of political activity. The preliminary results of the research show that President Heydar Aliyev's inaugural speeches comply with all functions of the genre and contain all elements typical for it.

HEYDƏR ƏLİYEVİN ÇIXIŞ VƏ NİTQLƏRİNDƏ İŞLƏNƏN SİNONİMLƏRİN ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

XÜLASƏ

Açar sözlər: *Heydər Əliyev, çıxış, nitq, sinonim, sinonim cərgə, üslubi sinonim.*

Məqalədə Heydər Əliyevin çıxış və nitqlərində işlənən sinonimlərin üslubi xüsusiyyətlərindən bəhs edilir. Giriş hissədə Ulu Öndərin dil siyasəti haqqında irəli sürdüyü mülahizələr haqqında qısa məlumat verilir. Qısa məlumatdan sonra onun çıxış və nitqlərindən danışıqlara geniş planda nümunələr göstərilir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin dil siyasəti özünəməxsus möhkəm prinsiplər əsasında qurulmuşdur. Ulu Öndərin demokratik dil sistemi dəyişməz idi. Odur ki, dövlət dilinə həsr olunmuş bütün iclaslarda sərbəst fikir söyləmək üçün tam demokratik şərait yaradılmışdır. Onun dil siyasətində müdriklik, uzaqgörənlik, böyük məsuliyyət hissi ciddiliklə bağlıdır və məntiq əsaslanır.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev yüksək səviyyələrdə keçirilən toplantıları Azərbaycan dilində aparırdı. Onun Azərbaycan dilində gözəl nitqlər söyləməsi, çıxışlar etməsi ana dilimizə hörmət və qayğısının təcəssümü idi. Rəhbərin milli dil siyasətində ana dilinə hörmət, onun inkişafına qayğı, həmçinin dili təbliğ etmək əsas yer tuturdu. O yazırdı ki, millət fəlsəfi məfhumdur, tarixi anlayışdır. Buna görə də onun konsepsiyasında: 1) dilcə millət; 2) dil və milli mənlük; 3) dilcə milli ərazi kimi məsələlər daha çox diqqəti cəlb edirdi.

Məlumdur ki, dünyanın başqa xalqlarının görkəmli natiqləri olmuşdur: Demosfen, Sisseron, Aristotel, Platon, Hegel və başqaları. O cümlədən Heydər Əliyev də Azərbaycan xalqının öndə gedən natiqlərindəndir. Onun bütün çıxışlarının qeyri-adiliyi, estetik gözəlliyi, məntiqi, təsir gücü yaxşı duyulur. Bu, Allahın ona bəxş etdiyi vergidir, ensiklopedik savaddır, heyrətamiz yaddaşdır.

Ulu Öndərin natiqlik istedadı, şifahi nitqinin mükəmməlliyi və üslub xüsusiyyətləri ixtisasından asılı olmayaraq hər bir ziyalıni heyran edirdi. Heydər Əliyev istər azərbaycanca, istərsə də rusca konspektsiz rəvan bir dildə çıxışları ilə, dəqiq məntiqin bəhrəsi olan natiqlik məharəti ilə dünya ölkələrində şöhrət qazanmışdır. Bütün bunlar dilimizin zənginliyinin nəticəsi hesabınadır.

Heydər Əliyev yazırdı: *“Azərbaycan dili görünməmiş zirvələrə qalxmış, müasir poeziyanın və nəsrin, elm və texnikanın, kargüzarlığın və fəal ictimai-siyasi həyatın hərtərəfli inkişaf etmiş dilinə çevrilmişdir...”* Sonra o, fikrini davam etdirərək vurğulayır ki, *bizim zəngin, böyük söz ehtiyatına malik olan Azərbaycan dilimiz var.*

Heydər Əliyevin çıxışlarında üslub uyğunluğu, mətni uyğunluq, situativ uyğunluq, şəxsi-psixoloji uyğunluq müşahidə edilir. Belə ki, o, yeri gəldikcə bütün üslub növlərindən məharətlə istifadə etmişdir.

Heydər Əliyev çıxış və nitqlərində ekspressivlik yaratmaq üçün obrazlı söz və ifadələrdən geniş istifadə etmişdir. Buna görə onun çıxışları sinonim və frazeologizmlərlə zəngindir. O, sinonimləri tək-tək, ayrı-ayrı deyil, cərgələr şəklində işlədirdi. Ulu Öndər nitqlərində, çıxışlarında frazeoloji vahidlərdən məqsəduyğun şəkildə istifadə edirdi. Çünki xalq dili əsasında formalaşan sabit söz birləşmələri milli dilimizin əlvanlığını, ifadə və obrazlı olmasını əks etdirən leksik vahidlərdir.

Sinonimlər müxtəlif dillərdə mövcud olan çox zəngin və geniş üslubi imkanları olan leksik-semantik söz qruplarıdır ki, Ümummilli Lider Heydər Əliyev öz nitq və çıxışlarında milli dilimizin bu zənginliyindən məharətlə, ustalıqla istifadə etmişdir.

Heydər Əliyev 11 dekabr 1994-cü ildə Azərbaycan Dövlət Teleradio Verilişləri Şirkətinin və BMT-nin beynəlxalq uşaq fondu – UNİCEF təşkilatının birgə təşkil etdiyi “Uşaqlar dünyanın sevincidir” xeyriyyə telemarofonu münasibətilə televiziya studiyasında uşaqlarla görüşdə çıxışında aşağıdakı nümunələrə diqqət verək (qeyd edək ki, məqalədə verilmiş bütün nümunələr Heydər Əliyevin 1997-ci ildə nəşr olunmuş “Müstəqilliyimiz əbədidir” kitabının 3-cü cildindən götürülmüşdür).

Əziz uşaqlar, əziz balalarımız!

---

*AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Təbii dilçilik şöbəsi, baş elmi işçi, filologiya elmləri doktoru.
E-mail:nseyideliyeva@list.ru

Siz – Azərbaycanın övladları, bizim əziz balalarımız, Azərbaycanın gələcəyisiniz. Sizin bugünkü həyatınız, yasayışınız, təhsiliniz, böyüməyiniz Azərbaycan dövlətinin daim qayğısı altındadır. Mən bu gün bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycan Respublikasında uşaqlar respublikamızın son illərdə düşdüüyü ağır, bəlalı, əzab-əziyyətli günlər içində yaşayaraq, eyni zamanda öz valideynlərinin, onlara qayğı göstərən insanların, təşkilatların, xeyriyyə cəmiyyətlərinin köməyi ilə dərs keçirlər, tərbiyə alırlar, böyüyürlər və inkisaf edirlər. Mən əminəm ki, bu ağır, çətin dövrdə dünyaya gəlib böyüyən uşaqlar cəsarətli, mətin, vətənpərvər olacaqlar.

Dövlətin qayğısı ilə hər bir vətəndaşın, hər bir təşkilatın qayğısı, hər bir cəmiyyətin qayğısı, xeyriyyəçilik edən hər bir adamın qayğısı birləşməlidir, qovuşmalıdır.

...Siz oxuyub, təhsil alıb özünüzi cəmiyyətdə işləmək, xidmət etmək üçün hazırlamalısınız, düşünməlisiniz ki, Azərbaycanın müstəqilliyini gələcəkdə siz irəli aparacaqsınız, Azərbaycanın gələcəyini siz təmin edəcəksiniz.

...Sizin dərdiniz, qəminiz bütün Azərbaycanın dəridir. Ümidvar olduğumu bildirmək istəyirəm ki, hər bir vətənpərvər vətəndaş elini, obasını, vətəninini, torpağını sevən hər bir insan bu çağırışa qoşulacaq, bizim bu xeyirxah işə öz münasibətini göstərəcək...

Əziz balalarım, sizə öz sevgimi, məhəbbətimi bildirirəm. [1,5-8].

Üç səhifə yarımliq bu çıxışda işlədilmiş uşaq – bala – övlad; ağır – çətin – əzab-əziyyətli; böyüyür – inkisaf edir; birləşməlidir – qovuşmalıdır; reallığıdır – gerçəkliyidir; oxuyub – təhsil alıb; işləmək – xidmət etmək; qucaqlayıram – bağrıma basıram; kömək etməyə – yardım göstərməyə; elini – obasını – vətəninini – torpağını; sevgimi – məhəbbətimi kimi sinonim cərgələr üslubi cəhətdən ahəngdarlıq, axıcılıq, ekspressivlik yaratmışdır.

Qeyd edək ki, göstərilmiş sinonim cərgələrin sıralanmasında üslud baxımından hər bir söz bir-birinə daha yaxın mənaları bildirir.

Heydər Əliyev 16 dekabr 1994-cü ildə Kasablankadan vətənə qayıdarkən İstanbulun Atatürk Hava Limanında mətbuat üçün verdiyi bəyanatında bir çox ölkələrdə baş vermiş ölüm hadisəsini ürəkəğrısı ilə xatırlayarkən aşağıdakı sinonim söz və ifadələrdən ustalıqla istifadə etmişdir:

Orada eyni zamanda Bosniya və Herseqovina, Fələstin, Kəşmir, Əfqanıstan, ümumiyyətlə, qırğınlar gedən, insanlar həlak olan, qan tökülən, xüsusən müsəlmanlar qırılan yerlərlə bağlı problemlər haqqında ətraflı söhbətlər, geniş müzakirələr aparıldı və bu barədə qərarlar çıxarıldı. [1,32].

Ümummilli Lider Heydər Əliyev öz çıxış və nitqlərində sinonimlərə, onların sıralanmasına tez-tez müraciət edir ki, bu da Ulu Öndərin fərdi üslub bacarığına əsaslanır.

Qeyd edək ki, sinonim cərgələrdən istifadə edilməsi bir neçə formadan ibarətdir:

1. Sinonimlər qoşa işlənir, bu, sinonim birləşmələr adlanır.
2. Sinonimlər yanaşı işlənir, bu, sinonim düzümü adlanır.
3. Sinonim sözün biri izahat üçün mötərizədə verilir, bu, izahlı sinonim adlanır və s.

Heydər Əliyev çıxış və nitqlərində həm yanaşı, həm də qoşa işlənən sinonimlərdən istifadə etmişdir.

Qoşa işlənən sinonim sözlər “və” bağlayıcısı, yaxud da defislə yazılır və fikri konkretləşdirib dəqiqləşdirir. Nümunələrə müraciət edək.

a) “və” bağlayıcısı ilə işlədilər:

...Sizə və xalqımıza səadət və firavanlıq arzulayıram, hörmət və ehtiramımı bildirirəm [1,19]. (Səttar Bəhlulzadə) Xalqımıza əsrlər boyu dünya sivilizasiyasına və mədəniyyətinə böyük töhfələr vermişdir. ...O, çox böyük, dəvərli və qiymətli əsərlər yaratmışdır. ...Buna görə onun həyatı da çox sadə və təvazökar olmuşdur [1,45-48]. Tarixdən bizə məlumdur ki, bu proses çox ağır və əzablı gedibdir... [1,58]. Doğrudur, qabaqkı illər kimi, 1994-cü il də çətin və ağır ildir [1,92]. ...Sizə işlərinizdə uğurlar, həyatınızda səadət və xosbəxtlik arzulayıram. [1,246].

b) defislə işlədilər sinonim sözlər:

Öz çıxışında mən xalqımın ağrı-acılarından və iztirablarından danışdım [1,23]. Biz onu böyük əzab-əziyyətlə sona çatdırırıq [1,92]. Bunlar Cəlil Məmmədquluzadənin parlaq yaradıcılığı ilə, dahiliyi ilə yan-yanə, bizim tarixi keçmişimizin əzab-əziyyətidir, ağrı-acısıdır [1,83]. Ona görə də bu şəhidlərin həlak olması bizim üçün nə qədər qəm-qüssə doğurursa, nə qədər ağır itkidirsə, o qədər də xalqımız üçün qəhrəmanlıq nümunəsi kimi, örnək kimi bizim milli sərvətimizdir, milli ifixarımızdır [1,139]. ...Elə buna görədir ki, 20 Yanvar hadisələrinə sonrakı illərdə doğru-düzgün, həqiqi siyasi qiymət verilməmişdir [1,122].

Sinonimlərin yanaşı işlədilməsi müxtəlif üslubi məqsədlərə nail olmağa kömək edir. Heydər Əliyevin çıxış və nitqlərində belə sinonimlər olduqca çoxdur. Biz burada Ulu Öndərin çıxış və məqalələrindən bəzi nümunələr verməklə kifayətlənirik:

Doğru – düzgün – ədalətli. “...*Bunların hamısı yerlərdə məsələnin ədalətli, doğru, düzgün həll olunmasını təmin etməlidir*” [1,67].

Xalq – camaat – kütlə. “*Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığı, onun əsərləri haqqında elmi əsərlər, fundamental monoqrafiyalar yaratmaqla yanaşı, onun yaradıcılığını, əsərlərinin populyar şəkildə geniş kütlələrə, camaata, xalqa çatdırmaq lazımdır*” [1,82].

Bünövrə - əsas – təməl. “*Bu baxımdan aqrar bölmədə indi gördüyümüz və qarşıdakı illərdə həyata keçirəcəyimiz işlər nəinki bizim – indiki nəsil üçün, həm də gənc və gələcək nəsillər üçün yeni bir bünövrədir, yeni bir təməldir, yeni bir əsasdır*” [1,58].

Həyat – yaşayış – vəziyyət – durum. “*Odur ki, məni bir azərbaycanlı kimi, Azərbaycan Respublikasının prezidenti kimi, şübhəsiz, hər bir ölkədə yaşayan azərbaycanlı, onun həyatı, yaşayışı, vəziyyəti, durumu maraqlandırır*” [1,146].

Qəhrəman – cəsur – rəşadətli. “*Bu gün biz bu qəhrəman, cəsur, rəşadətli Azərbaycan övladlarının məzarı qarşısındaıq*” [1,138].

Müstəqil – azad. “*Hər bir adam şəhid olmağa hazır olmalıdır ki, xalqımız azad, daim müstəqil olsun*” [1,238].

Sinonimlərin işlədilməsinin xidməti ondadır ki, təkrara yol verilmir. Heydər Əliyevin çıxış və nitqlərində buna tez-tez rast gəlmək olur:

“*Müsavirə sona çatarkən məmnuniyyət hissi ilə bildirmək istəyirəm ki, bu toplantının keçirilməsi haqqında qəbul etdiyim qərar özünü doğruldub*” [1,57]. “*Təəssüf ki, on il bundan öncə onun (“Molla Nəsrəddin” jurnalının) cəmi bir cildi buraxılıbdır, indiyə qədər qalanları çap edilməyib. Etiraf etmək lazımdır ki, 10 il bundan qabaq bunun hamısını bir ildə buraxmaq olardı*” [1,82].

Bu nümunədə *müsavirə* – *toplantı*; *qabaq* – *öncə*; *buraxılmaq* – *çap edilmək* sinonim sözlərdir.

Sinonim cərgələrin bəzilərinə bir çox hallarda frazeoloji vahid də qoşulur. Misal:

Qucaqlamaq – bağrına basmaq. “*Sizin hamınızı qucaqlayıram, öpürəm, bütün Azərbaycan uşaqlarını bağrıma basıram*” [1,6-7].

Kömək etmək – yardım göstərmək. “*Hamını, bütün Azərbaycan vətəndaşlarını uşaqlara, bizim körpələrə, babalarımıza, gənclərimizə kömək etməyə, yardım göstərməyə dəvət edirəm...*” [1,7].

Birlikdə – əl-ələ verərək. “*Bunlar əsas verir ki, bir daha deyək ki, Azərbaycanın çox gözəl, xoşbəxt gələcəyi var. Bu gələcəyə biz hamımız birlikdə, hamımız əl-ələ verərək getməliyik.*” [1,223].

Ümumiyyətlə, bunu deməyə əsas verir ki, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin bütün çıxış və nitqlərində üslub-nöqteyi nəzərindən sinonim söz və ifadələrin, o cümlədən sinonim cərgələrin düzümünə rast gəlirik. Yuxarıda göstərilən hər bir nümunədən də görüldüyü kimi, Ulu Öndərin çıxış və nitqlərində işlənmiş sinonimlərin əksəriyyəti iki, üç, bəzən də dörd sinonim cərgədən ibarətdir.

ƏDƏBİYYAT:

1. Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir [çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar, məktublar, müsahibələr]. 3-çü kitab. Bakı, Azər nəşr, 1997. – 488 səh.

2. N.Seyidəliyev. Müasir Azərbaycan dilində üslubi sinonimlər. Bakı, “Elm və təhsil” 2012. – 120 səh.

SUMMARY

Key words: *Heydar Aliyev, performance, speech, synonym, synonymous row, stylistic synonym.*

The article deals with the stylistic specialties of synonyms used in Heydar Aliyev's speeches. The introductory part provides information about the reasoning of the great leader about the language policy. Then we talk about synonyms in his speeches, at last broad examples are given.

HEYDƏR ƏLİYEV - 100

MÜNDƏRİCAT HEYDƏR ƏLİYEV VƏ NİTQ MƏDƏNİYYƏTİ

Nadir Məmmədli	
<i>Heydər Əliyevin nitqində təkrarlar</i>	4
Sevil Mehdiyeva	
<i>Azərbaycanda dövlətçilik quruculuğunda Heydər Əliyev nitqinin rolu</i>	8
İlham Təhrov	
<i>Heydər Əliyevin andiçmə nitqlərinin linqvostatistik və funksional təhlili</i>	13
Nəriman Seyidəliyev	
<i>Heydər Əliyevin çıxış və nitqlərində işlənən sinonimlərin üslubi xüsusiyyətləri</i>	19
Aytən Hüseynova-Qəhrəmanlı	
<i>Heydər Əliyevin nitqində ictimai-siyasi terminlər</i>	22
Vəfa Abdullayeva-Nəbiyeva	
<i>Heydər Əliyevin nitqində alinma terminlər</i>	26
Maral Yusubova	
<i>Heydər Əliyev və dil mədəniyyətimiz</i>	32
Eldar Ağayev	
<i>Heydər Əliyevin çıxışlarında nitq mədəniyyəti məsələləri</i>	36
Günəl Əhmədova	
<i>Heydər Əliyevin nitqində səbəb münasibətinin ifadə vasitələri</i>	39
Gülnar Saylova	
<i>Heydər Əliyev nitqinin səciyyəvi xüsusiyyətləri</i>	42

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ DİL SİYASƏTİ

Baba Məhərrəmli	
<i>Heydər Əliyevin hakimiyyəti dönməndə dil haqqında qəbul olunan sərəncam və fərmanların tarixi əhəmiyyəti</i>	46
Aynel Məşədiyeva	
<i>Əbədiyaşar Ümummilli Liderimiz</i>	49
İsmayıl Məmmədli	
<i>Heydər Əliyevin uzaqgörən dövlətçilik, idarəçilik və dil siyasəti qələbəmizin təməlidir</i>	53
Sayalı Sadıqova	
<i>Heydər Əliyev və dil quruculuğu siyasəti</i>	56
Həbib Zərbəliyev	
<i>Heydər Əliyevin nitq və çıxışlarının İndoneziya və malay dillərinə tərcüməsi məsələləri</i>	61
Nigar Vəlizadə	
Rəna Mahmudova	
Maya Heydərova	
<i>Azərbaycan dilinin və dilçiliyinin inkişafında Heydər Əliyevin xidmətləri</i>	65
Натаван Гусейнова	
<i>Историческая миссия и языковая политика великого лидера</i>	70
Xədicə Heydərova	
<i>"Heydər Əliyevin siyasi dilinin lüğəti"nin quruluşu</i>	75
Natəvan Hacıyeva	
Nağdəli Zamanov	
<i>Heydər Əliyevin Azərbaycan dili uğrunda mübarizəsi</i>	79
Hüsnüyyə Çobanova	
<i>Heydər Əliyev və Azərbaycan dili</i>	82
Təhminə Ağakəşiyeva	
<i>Azərbaycançılıq qayəsi Heydər Əliyevin nəzəri irsinin ən yüksək amalıdır</i>	87

HEYDƏR ƏLİYEV - 100

Zülfüyyə İsmayıl	
<i>Heydər Əliyev və dil siyasəti</i>	90
Fizuli Mustafayev	
<i>Heydər Əliyev və kino</i>	96
Elmira Xanəliyeva	
<i>Ulu Öndər Heydər Əliyevin ana dilimizin inkişafında müstəsna rolu</i>	101
Gülnar Hüseynova	
<i>Heydər Əliyevin dilə verdiyi töhfə</i>	105

ÜMUMİ DİLÇİLİK MƏSƏLƏLƏRİ

Kamilə Vəliyeva	
<i>Morfem təhlilinin prinsipləri və morfem lüğətinin tərtibi</i>	108
İdris Abbasov	
<i>XVII əsr Avropasında universal dil layihələri</i>	111
Gülsüm Hüseynova	
<i>Azərbaycanda dil siyasəti və dil əlaqələri</i>	118
Nərmin Əliyeva	
<i>Strukturalizmdən törədici dilçiliyə</i>	124
Rasim Heydərov	
<i>Azərbaycanda dil siyasəti</i>	129
Sevinc Şükürlü	
<i>Dildə innovativ sözlər</i>	134
Nərmin Axundova	
<i>Üslubi neologizmlərin semantik funksionallığı</i>	139
Zülfüyyə Musavi	
<i>Erkən nitq ontogenezində ikinci dilin tədrisinin məqsəduyğunluğu</i>	144
Pərvin Bayramova	
<i>İnsan ünsiyyətinin mahiyyəti</i>	149
Bəturə Əliyeva	
<i>Azərbaycan və italyan dillərində söz yaradıcılığının oxşar və fərqli cəhətləri</i>	153
Sədaqət Cumayeva	
<i>Kognitiv dilçiliyin və diskurs problemlərinin Azərbaycan dilçiliyində yeri</i>	158
Səmrə Əhmədova	
<i>Linqvokulturoloji paradigma çərçivəsində konseptosfer</i>	161
Elnurə Abbasova	
<i>Hal kateqoriyasının qrammatik kateqoriyalar sistemində yeri (Azərbaycan və ərəb dillərinin materialları əsasında)</i>	166
Gültəkin Əliyeva	
<i>Müasir dövr Azərbaycan və rus dilçiliyində nitq hissələrinin təsnifi barəsində fikirlərin xülasəsi</i>	169
Zəhra Qulamova	
<i>Rus dilinin frazeoloji vahidlərində “zaman” konseptinin əksi</i>	178
Xədicə Qaraqurbanlı	
<i>Metaforik ifadələrin və simvolların tərcümə problemləri</i>	182
Mətanət Həmidova	
<i>Hüquq sahəsində işləyən mütəxəssislərin dil mədəniyyəti</i>	186
Фатима Самедзаде	
<i>Основы анализа дискурса и лингвистические идеи н.хомского</i>	192
Nuranə Hüseynova	
<i>Vittore Pizaninin etimoloji görüşləri</i>	196
Günəl Mahmudova	
<i>Dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi</i>	200

HEYDƏR ƏLİYEV - 100

Gülnar Əsgərova	
<i>Cümlə və söyləmin təşkilində punktuasiyanın rolu</i>	205
Samirə Mərdanova	
<i>Ümumi dilçilikdə üslubiyyət və üslub anlayışları</i>	209
Парвана Аббасова	
<i>Роль эллипсиса в выражении эмоционально-экспрессивного смысла</i>	214
Fəridə Əmrahova	
<i>Kiçik folklor janrları dilçiliyin tədqiqat obyektinə kimi</i>	218

DİL TARİXİ

İlhami Cəfərsəy	
<i>Albaniya və albanlar qədim mənbələrdə</i>	223
Qüdsiyyə Qəmbərova	
<i>Azərbaycan dilində qoşma morfemlərin diaxronik-dialektoloji tədqiqi</i>	234
Kübra Quliyeva	
<i>Yazılı abidələr və Azərbaycan dili dialekt və şivələrində qohumluq əlaqələri bildirən sözlər</i>	239
Teyyub Quliyev	
<i>Azərbaycan dilində qrammatik halların ifadə formaları</i> ..... <i>(diaxronik müşahidə)</i>	244
Aynur Mahmud	
<i>“Dastani-Əhməd Hərami” və Məhəmməd Füzulinin “Leyli və Məcnun” məsnəvilərində</i> <i>sadə miqdar saylarının ifadəsinə müqayisəli bir nəzər</i>	250
Şəlalə Ana Hümmətli	
<i>Ana dilimizdə nəşr olunmuş ilk qrammatika kitabımız -</i> <i>Mirzə Məhəmməd Axundzadənin “Sərfi-türki” dərslisi</i>	254
Salatın Əhmədova	
<i>Azərbaycanda dövlət dil siyasətinin formalaşması tarixindən</i>	258
Türkan Əsgərova	
<i>Azərbaycan ədəbi dilində ideoqrafik sinonimlərin semantik-üslubi təhlili</i> <i>(XIII-XVI əsr materialları əsasında)</i>	265
Rəxşanə Babazadə	
<i>Mustafa Zəririn “Yüz hədis və yüz hekayə” əsərində fonetik cəhətdən dəyişik feillər</i>	269
Mehriban Əsədullayev (Quliyeva)	
<i>Naxçıvan ədəbi mühiti nümayəndələrinin yaradıcılığında romantik üslubun dil və üslub xüsusiyyətləri</i> <i>(XIX əsr və XX əsrin əvvəlləri)</i>	275
Günəl İsmayılova	
<i>Het - Azərbaycan leksik paralellikləri</i>	279
Səbinə Əliyeva	
<i>“Divani lügət-it-türk” əsərində etnonim və toponimlərin xüsusiyyətləri</i>	283
Ülkər Mirzəyeva	
<i>Azərbaycan etnotoponimləri qədim yunan mənbələrində</i>	288

MÜASİR AZƏRBAYCAN DİLİ

Nərgiz Hacıyeva	
<i>Azərbaycan dilində diminutivlər</i>	293
Tünzalə Baxşıyeva	
<i>İrəvan quberniyasında etnotoponimlər</i>	300
Lalə Qurbanova	
<i>Azərbaycan dili milli sərəvətimizdir</i>	305
Sevinc Məmmədova	
<i>İnternet mediada norma pozuntuları</i>	310

HEYDƏR ƏLİYEV - 100

Güntəkin Binnətova	
<i>Azərbaycan dili dialekt və şivələrində al kök morfe mindən yaranan sözlərin semantik xüsusiyyətləri</i>	315
Elçin Məmmədov	
<i>Qərbi Azərbaycan (indiki Ermənistan) ərazisində mövcud olmuş toponimlərin tərkibində rast gəlinən coğrafi nomenlər</i>	319
Svetlana Novruzova	
<i>İctimai-siyasi leksika və ictimai-siyasi terminologiya anlayışları</i>	323
Gulnara Jafarova	
<i>About electronic dictionaries in the Azerbaijani language (Thesaurus dictionaries)</i>	327
Ayşən İsmayılı	
<i>Mikrotoponimik tədqiqat zamanı material toplanmanın üsulları və informatorlarla iş (Qarabağ bölgəsinin materialları əsasında)</i>	331
Ülkər Xəlili	
<i>Azərbaycan dilinin frazeoloji vahidlərində "insan xarakteri"</i>	337
Mehriban Əliyeva	
<i>Müasir Azərbaycan ədəbi dilində elmi üslubun istiqamətləri</i>	343
Şəlalə Quliyeva	
<i>Azərbaycan radiolarındakı verilişlərdə dil nöqsanları</i>	347
Əsmər Qaraşova	
<i>Dram əsərlərindəki antroponimlərin tədqiqi məsələləri</i>	352
Mətanət Əmrahova	
<i>Akademik nitqin üslub və janr xüsusiyyətləri</i>	357
Aynur Saydova	
<i>Müasir dövrdə Azərbaycan dialektlərinin coğrafi dilçilik metodu ilə öyrənilməsi</i>	361

TÜRK DİLLƏRİ

İsmayıl Kazımov	
Cahid İsmayıloğlu	
<i>Türk dillərində sosial münasibətlərin ifadəsi</i>	365
Yadigar Əliyev	
<i>Azərbaycan və türk dillərində frazeoloji birləşmələrin əmələ gəlmə yolları</i>	370
Şəkər Orucova	
<i>Çağat etnonimi haqqında</i>	375
Təranə Şükürlü	
<i>Qaqauz dilində sait fonemlər</i>	379
Qətibə Quliyeva	
<i>Qədim türkçə rəsmi-işgüzar sənədlərin dilində mənsubiyyət kateqoriyasının ifadəsi</i>	383
İmanyar Quliyev	
<i>"Codex Cumanicus"un türkmənşəli leksikası</i>	388
Aysel Əhmədova	
<i>Qədim uyğur abidəsi "Maytrisimit"də məişət leksikası</i>	392
Zümrüd Zeynalova	
<i>Dil üzərinə görüşləri ilə Şemsettin Sami</i>	398
Arzu İsgəndərzadə	
<i>Türk dilinin Anadoluda ədəbi dil kimi təşəkkülü</i>	402
Xəyal Əsgərli	
<i>Təhlükədə olan bir türk dili: karaim türkcəsi</i>	407
Tünzalə İsmayılova	
<i>Yenisey abidələrində tematik söz qrupları</i>	412
Tahir Sübeybat	
<i>Altay türklərinin geyim əşyaları məişət leksikasının atributu kimi</i>	417

Çapa imzalanmışdır:

Format:

Həcmi:

Sifariş:

Tiraj: